

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Економічний факультет
Кафедра економічної кібернетики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА
«Моделювання та оцінка економічних наслідків внутрішнього
переміщення населення в Україні в умовах воєнних дій»

студента 2 курсу магістратури
спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Економічна кібернетика»
денної форми навчання
Ковальчука Андрія Романовича

Науковий керівник:
кандидат економічних наук,
доцент
Шпирко Віктор Васильович

Засвідчую, що у цій дипломній
роботі немає запозичень із
праць інших авторів без
відповідних посилань

Студент _____
(підпис)

Роботу допущено до захисту в ЕК
рішенням кафедри економічної кібернетики
від 07.05.2025 р., протокол № 12
Завідувач кафедри:
доктор економічних наук, професор
Ляшенко Олена Ігорівна

(підпис)

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗМІСТ ТА СУТНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ	5
1.1. Поняття та класифікація внутрішньо переміщених осіб	5
1.2. Теоретичні підходи до оцінки соціально-економічних наслідків міграції	8
1.3. Методологічна база досліджень	13
1.4. Порівняльний аналіз країн з подібним досвідом.....	15
РОЗДІЛ 2. ДИНАМІКА ТА АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ	19
2.1. Період до повномасштабного вторгнення	19
2.2. Період повномасштабної війни	38
2.3. Кластерний аналіз	47
РОЗДІЛ 3. МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ НА ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ	53
3.1. Моделювання впливу ВПО на рівень безробіття	53
3.2. Моделювання ВРП.....	61
3.3. Моделювання та прогнозування сукупних доходів місцевих бюджетів з урахуванням ВПО	66
3.4. Перспективи впровадження програм підтримки ВПО	70
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
ДОДАТКИ	78

ВСТУП

Актуальність теми. Воєнні конфлікти завжди мали глибокі соціальні та економічні наслідки для країн, що були їх учасниками. Війна, що триває на території України з 2014 року і значно загострилась після повномасштабного вторгнення росії у лютому 2022 року, спричинила масове переміщення мільйонів громадян усередині країни. Це переміщення стало не лише гуманітарною кризою, а й глибоким економічним викликом, що змінив структуру внутрішнього ринку праці, перерозподілив навантаження на інфраструктуру регіонів та створив додатковий тиск на систему державних фінансів. У цих умовах актуальність моделювання економічних наслідків внутрішнього переміщення населення набуває виняткового значення.

За офіційними даними Міністерства соціальної політики України та Міжнародної організації з міграції, кількість ВПО в Україні станом на 2022 рік перевищувала цифру в 7 млн. осіб.

Це означає, що майже кожен восьмий мешканець країни був змушений залишити своє місце проживання через безпекові загрози, руйнування інфраструктури або втрату джерел доходу. Такий масштабний рух людей породжує значні соціально-економічні зрушення як на національному, так і на регіональному рівнях. У багатьох випадках регіони західної та центральної частини країни не були готові до такого навантаження - інфраструктура, житловий фонд, заклади освіти та охорони здоров'я виявилися перевантаженими. Водночас у деяких регіонах відбулося певне пожвавлення економічної активності за рахунок інтеграції частини ВПО у місцеві економіки. Такий складний та неоднозначний вплив вимагає глибокого аналізу та системного підходу до його оцінки.

Наукове осмислення внутрішньої міграції в умовах війни та її економічних наслідків потребує побудови аналітичних та економетричних моделей, які дозволять кількісно оцінити реальні зміни в економічній системі країни та спрогнозувати подальший розвиток ситуації. Особливу цінність мають моделі, що здатні враховувати регіональні відмінності, динаміку переміщення, структуру

ВПО та зміни у ключових економічних показниках - від рівня зайнятості до змін у валовому регіональному продукті.

Мета. Аналіз економічних наслідків внутрішнього переміщення населення в Україні, а також створення економетричних моделей, що допоможуть виявити певні взаємозв'язки між досліджуваними величинами.

Завдання. Дослідження впливу внутрішнього переміщення на ринок праці, регіональні бюджети, податки. Змодельовати вплив на певні економічні категорії.

Об'єкт. Процес внутрішнього переміщення населення в Україні, викликаний воєнними діями.

Предмет. Наслідки внутрішнього переміщення населення, що спричиняє зміни в економіці.

РОЗДІЛ 1. ЗМІСТ ТА СУТНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Поняття та класифікація внутрішньо переміщених осіб

Проблематика внутрішнього переміщення населення набуває особливої актуальності в умовах військових конфліктів, політичної нестабільності, масових порушень прав людини або природних катастроф. У таких умовах мільйони людей змушені залишати свої домівки, не перетинаючи державного кордону, що відрізняє їх від міжнародних біженців. Це явище в науковій і правовій літературі визначається як внутрішнє переміщення населення, а осіб, які його зазнають - як внутрішньо переміщених осіб або ВПО.

Визначення ВПО в міжнародному праві

Найбільш визнаним є визначення ВПО, сформульоване у Керівних принципах з внутрішнього переміщення, ухвалених ООН у 1998 році. Згідно з цим документом: “Внутрішньо переміщеними особами є особи або групи осіб, які були змушені або змушені залишити свої домівки або місця постійного проживання, зокрема в результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуацій загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих, але які не перетнули міжнародно визнаного державного кордону” .

Це визначення стало основою для багатьох національних правових актів, у тому числі й українського законодавства.

Визначення ВПО в українському законодавстві

В Україні правовий статус ВПО врегульований **Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року №1706-VII** [1]. У цьому Законі ВПО визначено як: “громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка на законних підставах перебуває в Україні та була змушена залишити місце свого проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, проявів насильства, порушень прав людини або надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру”.

Таким чином, юридичне визначення охоплює широке коло обставин, що можуть змусити людину покинути своє житло, при цьому залишаючись у межах країни.

Класифікація ВПО

Внутрішньо переміщене населення - це неоднорідна за складом група, і для глибшого розуміння особливостей їх соціальної адаптації та впливу на соціально-економічні процеси в країні доцільно розглядати їх за різними класифікаційними ознаками.

Перш за все, ВПО розрізняють за причинами переміщення. В Україні домінує категорія осіб, які були змушені покинути свої домівки внаслідок збройного конфлікту - зокрема, повномасштабного вторгнення росії у 2022 році. Крім того, існують менш чисельні, але не менш важливі категорії - це особи, переміщені через стихійні лиха, або техногенні катастрофи, зокрема, аварії на промислових об'єктах чи інфраструктурі.

Іншим критерієм є тривалість переміщення, що дозволяє розмежовувати тимчасових і постійних ВПО. Тимчасово переміщені особи, як правило, планують повернення додому після нормалізації ситуації, тоді як постійно переміщені - це ті, хто інтегрується в нову громаду і не планує повертатися у зону попереднього проживання.

Важливим аспектом для формування ефективної державної політики є класифікація за соціально-демографічними характеристиками. До таких належать сім'ї з дітьми, особи з інвалідністю, люди похилого віку, а також особи працездатного віку. Кожна з цих груп має свої специфічні потреби в соціальній, медичній, житловій чи психологічній підтримці.

Окремо в практиці міжнародних організацій, таких як Управління Верховного комісара ООН у справах біженців чи Міжнародна організація з міграції, виділяється поняття вразливих категорій ВПО. До них зазвичай належать особи або групи, які мають підвищену потребу в гуманітарній допомозі та соціальному захисті. Це можуть бути самотні батьки, багатодітні родини, особи з хронічними захворюваннями, внутрішньо переміщені особи без документів або житла тощо.[4]

Динаміка та масштаби ВПО в Україні

Першу масову хвилю ВПО Україна пережила у 2014-2015 роках внаслідок окупації Криму та початку бойових дій на сході країни. За даними Міністерства соціальної політики, станом на початок 2016 року було зареєстровано близько 1,7 мільйона ВПО. Однак найбільше зростання кількості ВПО відбулося після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році. Згідно зі звітом Міжнародної організації з міграції за 2023 рік, кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні сягнула понад 5 мільйонів. Це безпрецедентний виклик для соціальної, економічної та інституційної системи країни.[5]

Внутрішнє переміщення населення є складним соціальним явищем, що супроводжується низкою глибоких проблем, які мають як індивідуальний, так і національний характер. Передусім мова йде про втрату або відсутність постійного житла, що позбавляє людей базового відчуття безпеки та стабільності. До цього додається складність доступу до ринку праці, освітніх і медичних послуг, що часто зумовлено бюрократичними бар'єрами, нестачею інформації або елементарною відсутністю ресурсів у новому місці проживання.

Одночасно, регіони, які приймають велику кількість ВПО, стикаються зі значним навантаженням на свою соціальну, транспортну та комунальну інфраструктуру. Заклади освіти, охорони здоров'я, житловий фонд - усе це опиняється під тиском, що потребує оперативного реагування з боку державних і місцевих органів влади. Ще однією проблемою є потенційна стигматизація або приховані форми дискримінації переміщених осіб у приймаючих громадах. Нерідко ВПО стикаються з упередженим ставленням, що погіршує їхню інтеграцію та знижує рівень соціальної згуртованості.

Як зауважує Л. Черняк у своїй монографії “Міграційні процеси в Україні: сучасні тенденції та виклики” (2020)[7], внутрішня міграція в умовах кризової ситуації характеризується високим ступенем непередбачуваності, динамічністю змін і потребує гнучкої, адаптивної політики з боку держави. Йдеться не лише про забезпечення базових потреб, а й про створення умов для гідного життя, соціальної інтеграції та економічної активності переміщених осіб.

Таким чином, внутрішньо переміщені особи - це юридично визначена категорія як у міжнародному, так і в українському правовому полі. Їх класифікація за причинами, тривалістю переміщення та соціально-демографічними характеристиками є важливим елементом для глибшого аналізу економічного та соціального впливу цього явища. Масштаби внутрішнього переміщення, спричинені війною в Україні, є безпрецедентними для Європи у XXI столітті. Це вимагає від держави не фрагментарного реагування, а цілісного системного підходу до оцінки, планування та реалізації політики щодо підтримки ВПО і стабілізації регіонів, що приймають ВПО.[21]

1.2. Теоретичні підходи до оцінки соціально-економічних наслідків міграції

Проблематика внутрішньої міграції, зокрема внутрішнього переміщення осіб, розглядається комплексно в рамках економіки, демографії та політології. У кожній з них наголошується на багатовимірному характері наслідків міграційних процесів, які стосуються не лише долі окремої особи, а й цілої економіки, ринок праці, структуру зайнятості, системи державних фінансів та інфраструктурні можливості регіонів.

Економічна теорія міграції

У класичній економічній теорії міграцію розглядають переважно як реакцію на дисбаланси на ринку праці та відмінності в рівнях добробуту між регіонами. Наприклад, згідно з моделлю Тоди та Херріса рішення про міграцію приймається на основі очікуваних доходів у пункті призначення, з урахуванням ризику безробіття. Ця модель дає основу для розуміння мотивів трудової міграції та її впливу на економіку приймаючого регіону.

В контексті вимушеного переміщення, як у випадку з ВПО в Україні, класичні підходи модифікуються через відсутність вільного вибору: переміщення відбувається не через економічні стимули, а через загрозу життю, втрату безпеки або житла. Відтак, теорії примусової міграції доповнюють класичні економічні підходи, підкреслюючи структурні обмеження, які переживають переселенці на новому місці.

Соціально-економічні ефекти внутрішнього переміщення

Сучасні дослідження свідчать про те, що внутрішньо переміщені особи мають як негативний, так і позитивний вплив на регіони, що приймають їх або є джерелом переміщення. Цей вплив є багатовимірним і залежить від тривалості переміщення, масштабів міграції, соціально-економічних характеристик переселенців, а також від здатності регіонів адаптуватися до нових викликів.

Серед найбільш помітних негативних наслідків фахівці виділяють значне навантаження на соціальну інфраструктуру - житловий фонд, заклади охорони здоров'я та освіти. Раптове збільшення населення в безпечних регіонах може призводити до перенавантаження лікарень, шкіл та комунальних служб. Іншою проблемою є посилення конкуренції на місцевому ринку праці, особливо в низькокваліфікованих і низькооплачуваних сегментах. Це, у свою чергу, може викликати напругу серед місцевого населення та створювати ризики соціального конфлікту.

Крім того, місцеві бюджети часто опиняються під тиском через зростання потреб у фінансуванні базових послуг. У регіонах, де фінансова система вже була нестійкою, це може призводити до розбалансування місцевих кошторисів і зниження якості надання послуг.

Водночас позитивний потенціал внутрішньої міграції також є очевидним. Прибуття великої кількості людей, навіть у складних умовах, може стимулювати розвиток місцевої економіки завдяки зростанню споживчого попиту. Дані суб'єкти часто витрачають кошти на житло, харчування, товари першої необхідності, що сприяє активізації малого бізнесу. Якщо переселенці мають високий рівень освіти, професійної кваліфікації або підприємницький досвід, це може сприяти розвитку людського капіталу регіону.

Крім того, присутність ВПО є важливим чинником для залучення міжнародної фінансової та гуманітарної допомоги. Частина цих ресурсів спрямовується на розбудову інфраструктури, покращення житлових умов і підтримку місцевих програм розвитку, що має довготривалий позитивний ефект як для переміщених, так і для регіонів, що приймають ВПО. Також не можна не відзначити появу нових форм економічної активності - від неофіційного

підприємництва до самозайнятості, які виникають у відповідь на нові умови життя та потреби у виживанні й адаптації.

Оцінка цих наслідків зазвичай проводиться на основі кількісних індикаторів, серед яких рівень безробіття, динаміка валового регіонального продукту, навантаження на соціальні послуги, середній дохід на душу населення та інші економічні показники. Такий комплексний підхід дозволяє виявляти як виклики, так і можливості, пов'язані з внутрішнім переміщенням, та формувати збалансовану державну політику реагування і підтримки.[8]

Макро- та мікроекономічні підходи

Макроекономічні моделі аналізують внутрішнє переміщення в контексті загальної економічної стабільності, впливу на темпи зростання, інфляційний тиск, платіжний баланс (якщо враховуються міжнародні трансферти) тощо. Тут застосовують методи оцінки загальної рівноваги, регіонального аналізу та сценарного прогнозування.

Мікроекономічний підхід концентрується на рівні окремої родини або особи: вивчаються моделі адаптації, доступ до зайнятості, соціальної допомоги, психологічні аспекти інтеграції. Такі дослідження часто базуються на даних опитувань, панельних вибірках і застосовують економетричний інструментарій.

Просторово-економічні моделі

Окремий клас становлять просторові економічні моделі, які враховують географічне розміщення ВПО та їхній вплив на територіальний розвиток. Наприклад, використовується модель гравітаційної міграції, яка описує інтенсивність міграційних потоків залежно від чисельності населення у регіонах і відстані між ними.

Також у новітніх дослідженнях активно застосовується геоінформаційний аналіз для виявлення переміщення, вразливих зон і динаміки зміни демографічної структури. У рамках ООН і Світового банку такі методи використовуються для моделювання наслідків у сценаріях післявоєнного відновлення.[9]

Досвід міжнародних організацій

Світовий банк у своєму звіті про наслідки внутрішнього переміщення в Сирії зазначає, що міграційні шоки здатні довгостроково змінювати економічну структуру країни, включаючи відтік населення з продуктивних секторів, порушення логістики і деградацію ринку праці. Аналогічні висновки виведені у дослідженнях щодо міграції в Африці та Балканському регіоні.

Досвід ООН вказує на необхідність інтеграційних підходів, що поєднують гуманітарні інтервенції з довгостроковими інвестиціями у регіональний розвиток, інфраструктуру, професійну освіту та малі підприємства.

Отже існує широкий спектр теоретичних підходів до вивчення міграційних процесів і їх економічного впливу - від класичних економічних моделей до сучасних багатофакторних та просторових підходів. У контексті України особливо актуальним є поєднання макроекономічного та регіонального аналізу з елементами просторового моделювання, що дозволить не лише оцінити поточні наслідки, але й сформулювати прогнози на майбутнє з урахуванням динаміки переміщення.[22]

Економічні моделі впливу ВПО

Переміщення населення, особливо у контексті внутрішньо переміщених осіб або міжнародної міграції, чинить багатовимірний вплив на ключові макроекономічні показники, включаючи ринок праці, структуру споживання та державні витрати. Варто розглянути основні моделі.

1. Моделі ринку праці

У контексті переміщення населення класичні моделі ринку праці демонструють зміну пропозиції робочої сили, що може спричинити короткостроковий тиск на зарплати та рівень зайнятості. Збільшення пропозиції праці внаслідок припливу трудових мігрантів або ВПО веде до потенційного зниження реальної заробітної плати в сегментах з низькою кваліфікацією. Водночас, у середньо- та довгостроковій перспективі адаптаційні ефекти можуть сприяти підвищенню продуктивності, що частково нейтралізує первинні негативні ефекти.

2. Моделі Кейнсіанського мультиплікатора

Згідно з кейнсіанською логікою, зростання населення через міграцію або переміщення формує додатковий попит на товари та послуги. ВПО та мігранти починають споживати товари першої необхідності, тим самим створюють мультиплікативний ефект у регіональній економіці. Якщо споживання фінансується через державну підтримку, це також збільшує сукупний попит, що може активізувати локальне виробництво .[12]

3. Фіскальні моделі впливу на державні фінанси

Переміщення населення тягне за собою зростання державних витрат зокрема, на житло, медицину, соціальні виплати, освіту:

- Модель бюджету добробуту аналізує чистий ефект переміщення: чи споживають переміщені особи більше соціальних ресурсів, ніж генерують у вигляді податків.

- У короткостроковій перспективі - дефіцит бюджету через необхідність фінансування базових потреб переміщених осіб.

- У середньостроковій перспективі - залежить від швидкості інтеграції на ринку праці: чим швидше особи стають платниками податків, тим швидше ефект переходить до нейтрального або позитивного.

4. DSGE моделі

Більш складні моделі - динамічні стохастичні моделі загальної рівноваги - дозволяють оцінити інтегрований ефект міграційних хвиль на всю економіку: Вони враховують рішення домогосподарств і уряду впродовж певного періоду, реакцію центрального банку, вплив на інфляцію та ВВП. Крім того, дані моделі демонструють, що за умов гнучкого ринку праці та ефективної бюджетної політики міграція/переміщення населення може мати позитивний вплив на довгострокове зростання.

5. Емпіричні дослідження в українському контексті

За оцінками Міжнародної організації праці, ВПО в Україні переважно змогли інтегруватися у тіньовий сектор, що ускладнює податкову оцінку, але зменшує соціальну напругу. Також, згідно з дослідженням НБУ, витрати бюджету

на підтримку ВПО в 2022-2023 рр. сягнули понад 2% ВВП, що вплинуло на фіскальний дефіцит, але водночас частково стимулювало внутрішній попит.

Таблиця 1.1.

Економічні моделі впливу ВПО

Модель	Основні категорії	Короткостроковий ефект	Довгостроковий ефект
Модель ринку праці	Зарплата, зайнятість	Підвищується пропозиція праці, зниження зарплат у низькому сегменті	Можливий приріст продуктивності та адаптація
Кейнсіанський мультиплікатор	Сукупний попит	Зростання попиту на базові товари	Стимулювання економічного зростання
Модель бюджету добробуту	Податки / соціальні витрати	Збільшення бюджетних витрат, зростання дефіциту	Залежить від швидкості інтеграції на ринок
DSGE-модель	ВВП, інфляція, політика	Модельно варіюється, можлива волатильність	Потенційно зростання ВВП при гнучкому ринку праці

Джерело: [11],[12]

1.3. Методологічна база досліджень

Статистичний аналіз є невід’ємною складовою вивчення соціально-економічних наслідків внутрішнього переміщення. Він дозволяє виявити закономірності, оцінити тенденції та підготувати дані для економетричного моделювання. У межах дослідження переміщення населення в Україні використовуються як описова, так і інферентна статистика, а також елементи просторового аналізу.

Таблиця 1.2.

Основні методи статистичного аналізу ВПО

Метод аналізу	Опис	Приклади застосування у контексті ВПО
Описова статистика	Аналіз середніх, медіан, часток, варіацій	Розподіл ВПО за регіонами, віком, статтю
Динамічний аналіз	Аналіз змін у часі (тренди, темпи зростання, спадання)	Динаміка кількості ВПО з 2014 до 2024 р.
Коефіцієнти кореляції	Визначення сили та напрямку зв'язку між змінними	Взаємозв'язок між чисельністю ВПО та безробіттям
Індексний аналіз	Побудова індексів для порівнянь	Індекс бюджетного навантаження по регіонах
Кластерний аналіз	Виділення однорідних груп об'єктів за сукупністю ознак	Групування регіонів за рівнем інтеграції ВПО
Стандартизація та нормалізація	Переведення показників до порівнюваного вигляду	Порівняння соціального навантаження у регіонах з різною чисельністю населення
Просторовий статистичний аналіз	Географічна візуалізація явищ, heatmaps, регіональні карти	Побудова карт щільності розселення ВПО

Джерело: [13], [16]

Методи економетричного моделювання

Економетричне моделювання є ключовим інструментом для кількісної оцінки впливу внутрішнього переміщення населення на макро- та мікроекономічні показники. За допомогою економетричних моделей можна не

лише описати наявні взаємозв'язки між змінними, а й робити прогнози, контролюючи вплив сторонніх чинників.

Таблиця 1.3.

Методи економетричного аналізу ВПО

Метод / Підхід	Призначення	Застосування
Регресійний аналіз (OLS)	Виявлення залежності між змінними	Вплив чисельності ВПО на безробіття або ВВП/ВРП
Панельні моделі (FE/RE)	Врахування часових та регіональних ефектів	Порівняння ефекту ВПО у різних регіонах протягом кількох років
Моделі з фіксованими ефектами (FE)	Усунення сталих регіональних особливостей	Аналіз відмінностей між регіонами до/після переміщення
Моделі різниці в різницях (DiD)	Порівняння змін у двох групах до і після події	Вплив напливу ВПО на зайнятість у регіонах з/без великої кількості
VAR-моделі	Вивчення динамічних взаємозв'язків між кількома змінними	Залежність між чисельністю ВПО, бюджетними витратами та ВВП
Logit / Probit моделі	Моделювання ймовірності події	Ймовірність офіційного працевлаштування ВПО

Джерело: [13],[14],[15]

Приклади застосування

- OLS-регресія: оцінка залежності між кількістю ВПО та регіональним рівнем безробіття з урахуванням ВВП на душу населення.

- Панельна модель з фіксованими ефектами: використовується для аналізу даних по 24 регіонах України за 2014-2023 роки, аби врахувати сталу різницю між областями.

- Модель різниці в різницях (DiD): групи регіонів поділяються на “тестову” зі значним припливом ВПО та “контрольну”, що дає змогу ізолювати ефект міграції від загальних трендів.

1.4. Порівняльний аналіз країн з подібним досвідом

Досвід інших країн, які зазнали масового внутрішнього переміщення населення внаслідок воєнних конфліктів або окупації, може бути надзвичайно

корисним для формування ефективної державної політики в Україні. Серед найбільш релевантних прикладів - Сирія та Грузія. Обидві країни мають спільні риси з українським контекстом, зокрема тривалий характер конфлікту, значний масштаб внутрішньої міграції, а також необхідність довгострокової інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у нові соціально-економічні умови.

У Сирії, починаючи з 2011 року, внаслідок громадянської війни було переміщено понад 6,8 мільйонів осіб, що становить майже третину населення країни. У Грузії хвиля переміщення розпочалась ще у 1990-х роках, а після війни 2008 року кількість ВПО зросла приблизно на 280 тисяч осіб. Усі три країни мають суттєвий вплив переміщення на економіку, соціальні інститути та державні витрати, однак реакція держави та міжнародної спільноти була різною.

Таблиця 1.4.

Ключові характеристики переміщення

Параметр	Україна	Сирія	Грузія
Причина переміщення	Повномасштабна війна, окупація	Громадянська війна	Збройний конфлікт, територіальна окупація
Кількість ВПО (макс)	~5,1 млн (2022)	~6,8 млн (2020)	~280 тис. (2008), ~600 тис. загалом
Частка ВПО у населенні	~13%	~30%	~13%
Тривалість переміщення	Середньо- та довгострокове	Більшість - довготривале	70% ВПО залишаються переміщеними
Рівень інтеграції	Часткова, регіонально змінна	Низький	Відносно високий у містах

Джерело: [5],[7],[17]

Економічні наслідки переміщення

Масове внутрішнє переміщення насамперед створює серйозне навантаження на регіональні ринки праці, інфраструктуру та соціальні послуги. В Україні, як і в Грузії, основна частина ВПО перемістилася в більш розвинені західні та центральні регіони, що призвело до зростання попиту на житло,

медицину, освіту і ринок праці. Часто це викликає конкуренцію з місцевим населенням та призводить до соціальної напруги.

У Сирії ситуація ще більш ускладнена нестабільністю, відсутністю єдиного уряду в деяких регіонах та залежністю від гуманітарної допомоги. Через це рівень зайнятості серед ВПО є вкрай низьким, а доступ до медичних та освітніх послуг - обмежений.[19]

У Грузії, попри складний старт, держава поступово вибудувала системний підхід до розселення та працевлаштування ВПО. Успішним прикладом є будівництво спеціальних поселень та впровадження програм зайнятості в партнерстві з ЄС та міжнародними організаціями.

Таблиця 1.5.

Економічний вплив

Категорія	Україна	Сирія	Грузія
Ринок праці	Зростання конкуренції, приховане безробіття	Масове безробіття, нестабільна економіка	Часткова інтеграція через зайнятість у містах
Державні витрати	Суттєве зростання витрат на соціальну допомогу та житло	Залежність від зовнішньої допомоги	Стабільне фінансування через держбюджет і донорів
Споживання	Підвищене в регіонах-реципієнтах	Обмежене через низькі доходи ВПО	Помірне зростання споживчого попиту
Політика інтеграції	Комбінована (державна + міжнародна)	Фрагментована, нерівномірна	Стратегічна, централізована

Джерело:[17]

Аналіз міжнародного досвіду внутрішнього переміщення дає змогу зробити важливі висновки, які можуть бути корисними для України в розробці власної стратегії реагування на виклики, пов'язані з масовим переміщенням населення.

Так, сирійський приклад яскраво ілюструє небезпеку втрати контролю над ситуацією у разі слабкої координації дій з боку держави та надмірної залежності від зовнішньої гуманітарної допомоги. У країні, де внутрішнє переміщення набуло катастрофічного масштабу, відсутність ефективних інституцій призвела до фрагментації зусиль, поглиблення соціальних проблем і хронічної нестабільності. Це показує, що навіть значні обсяги зовнішньої підтримки не

можуть замінити функціонуючу систему державного управління та стратегію інтеграції.

Натомість грузинський досвід свідчить про те, що послідовна та цілеспрямована політика може забезпечити позитивні результати. Після конфліктів на початку 1990-х та в 2008 році, уряд Грузії взяв на себе провідну роль в інтеграції ВПО. Ключовими інструментами стали програми забезпечення житлом, доступ до освіти та сприяння працевлаштуванню. Зокрема, було реалізовано низку ініціатив, спрямованих на соціально-економічну адаптацію, що поступово дозволило переселенцям інтегруватися в нові громади й зменшити залежність від державної підтримки.

Україна, в свою чергу, перебуває в унікальному становищі: з одного боку - величезний обсяг внутрішньої міграції, з іншого - значна міжнародна підтримка та наявність сучасних цифрових інструментів. Одним із яскравих прикладів є використання платформи “Дія” для реєстрації ВПО та надання адміністративних послуг. Це дозволяє оперативно збирати дані, координувати допомогу і забезпечувати прозорість процесів. Однак, незважаючи на технічний прогрес, критично важливо розробити довготривалу стратегію інтеграції, яка включатиме не лише гуманітарну допомогу, а й чіткі кроки у сфері працевлаштування, освіти, соціального захисту та забезпечення житлом.

Таким чином, міжнародні приклади підтверджують: ефективне реагування на внутрішнє переміщення неможливе без сильної державної політики, гнучких механізмів адаптації та підтримки з боку як міжнародної спільноти, так і національного суспільства.[20]

РОЗДІЛ 2. ДИНАМІКА ТА АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

Внутрішньо переміщене населення є однією з ключових соціально-демографічних категорій, що зазнала значного зростання в Україні з початку збройного конфлікту на сході країни у 2014 році. Вимушене переміщення великої кількості громадян стало не лише гуманітарною кризою, але й суттєвим фактором, який впливає на соціально-економічну ситуацію як на національному рівні, так і на рівні окремих регіонів. З огляду на тривалість конфлікту, поступовість його розвитку, а також кардинальні зміни у безпековій, соціальній та економічній сферах після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у лютому 2022 року, динаміка внутрішнього переміщення набуває особливої актуальності як об'єкт дослідження.

2.1. Період до повномасштабного вторгнення

Із 2014 року держава почала систематичний облік внутрішньо переміщених осіб. Перші хвилі переміщення були зумовлені анексією Автономної Республіки Крим та початком бойових дій на території Донецької та Луганської областей. Уже впродовж перших місяців військових дій з цих регіонів виїхали сотні тисяч осіб, значна частина яких залишалася в межах країни, переїжджаючи до більш безпечних регіонів. Відповідно до даних Міжнародно організації з міграції кількість ВПО з початку збройного нападу дещо зростала. В цілому, показник становив близько 3-4% від загального населення країни, що вже тоді, у період 2014-2021 років, створювало значні виклики для державної політики у сферах житлового забезпечення, зайнятості, охорони здоров'я та соціального захисту.

Як вже було зазначено, перші хвилі внутрішнього переміщення населення були зафіксовані у березні-квітні 2014 року після анексії частини територій, та початку бойових дій. Згідно з офіційними даними Міністерства соціальної політики України, до кінця 2014 року кількість зареєстрованих ВПО перевищила 800 тис. осіб, а вже у середині 2015 року - понад 1,3 млн. Надалі цей показник коливався у межах 1,4-1,6 млн осіб, залишаючись відносно стабільним до 2021 року.

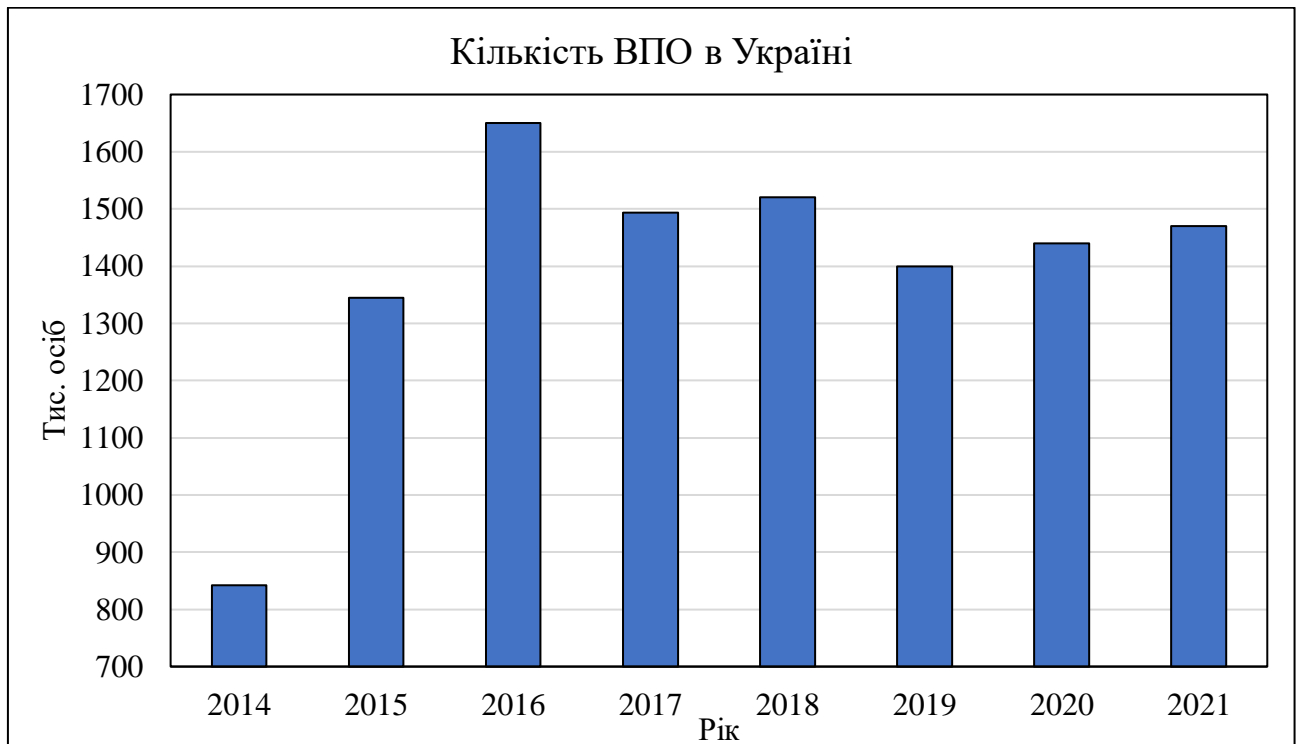

Рис.2.1. Динаміка ВПО в період з 2014 по 2021 рр.

Джерело:[5],[29]

Рис.2.1. чітко ілюструє, що найбільше зростання кількості ВПО припадає на період 2014-2016 рр., після чого ситуація стабілізувалася. Це може свідчити про два явища: з одного боку, поступове вичерпання потенціалу переміщення з тимчасово окупованих територій, з іншого - поступову адаптацію переселенців до нових умов, включно з деяким поверненням до місць попереднього проживання або виїздом за кордон.

Наявність великої кількості ВПО в регіонах викликала потребу у додаткових бюджетних витратах на вищевказані категорії. Окремі дослідження вказують на те, що у 2015-2018 роках витрати з держбюджету на потреби переселенців становили приблизно 5-7 млрд грн щороку з урахуванням прямих соціальних виплат, програм підтримки та житлових субсидій.

2.1.1.Вплив на ринок праці

Як вже було зазначено, до повномасштабного вторгнення кількість внутрішньо переміщеного населення коливалась в межах півтора мільйони осіб. Більшість із них були працездатного віку. За даними Мінсоцполітики, у 2015 році

частка ВПО віком 18-59 років становила понад 65% від загальної кількості зареєстрованих. ВПО переважно концентрувалися в таких регіонах: Харківська, Дніпропетровська, Запорізька області, Київ та Київська область, що зумовило локалізований тиск на ринок праці у цих регіонах.

За даними Міжнародної організації з міграції, більшість ВПО у перші роки після переміщення були незайнятими або працювали неофіційно. Згідно з дослідженням, у вересні 2019 року:

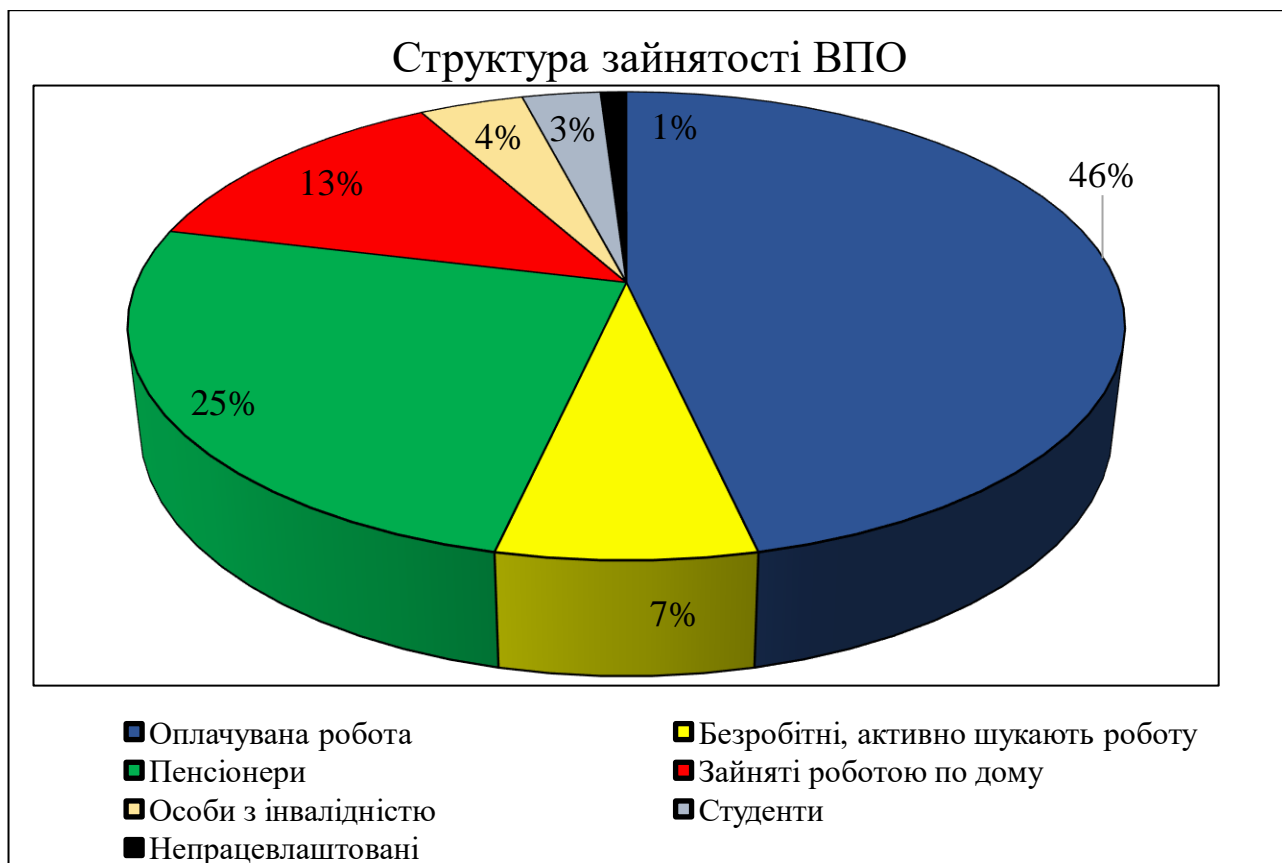

Рис.2.2. Структура зайнятості ВПО в період за 2019 р.

Джерело:[29]

Виходячи з Рис.2.2. 46% ВПО мали оплачувану роботу - це високий показник з огляду на обставини вимушеного переміщення. Працевлаштовані, ймовірно, включали тих, хто зміг інтегруватися у нові громади, мав затребувану кваліфікацію або адаптувався до місцевих умов. Такий рівень працевлаштування відповідав загальному рівню зайнятості по країні в ті роки, хоча все одно був нижчим, ніж серед основного населення (в середньому ~56-58% у працездатному віці згідно з даними Держстату на 2019 рік).[23]

Лише 7% ВПО активно шукали роботу. Цей показник виглядає недооціненим, особливо в контексті того, що реальний рівень безробіття серед ВПО за оцінками міжнародних організацій був ближчим до 15-18% у той період. Це може вказувати на те, що деякі безробітні не реєструвались у службі зайнятості або не мали мотивації через низьку ефективність допомоги. Кожен четвертий ВПО був пенсіонером, що підтверджує гіпотезу про старший вік частини переселенців. Це накладає додаткове навантаження на місцеві бюджети, які забезпечували соціальні виплати, пільги, медичні послуги тощо.

Суттєвою є категорія осіб, що виконують домашню працю. Найчастіше це жінки віком 30-50 років. Це ключова група для програм з дистанційного навчання, перекваліфікації та підтримки мікропідприємництва. Проте, відсутність їх економічної активності означає недовикористання людського капіталу. Також обмеження доступу до освіти, курсів, перекваліфікації ускладнювало підвищення конкурентоспроможності цієї групи на ринку праці.

Невеликий, але значущий прошарок - люди з інвалідністю, які потребують особливих умов праці та соціального захисту. Їх працевлаштування часто ускладнене через інфраструктурні бар'єри та дискримінацію на ринку праці.

Категорія студентів має потенціал до включення в економічне життя в майбутньому. Для держави важливим викликом є забезпечення їм стипендії, доступ до онлайн-освіти та стажувань.

Найменша група мала "неактивний" статус, що може означати: індивідуальні обставини, низьку мотивацію або перебування "в тіні". Варто враховувати, що частина економічної активності ВПО могла не враховуватися офіційно.

Таке співвідношення залишалось відносно стабільним упродовж 2016-2020 років, що свідчить про довготривалі труднощі інтеграції в економіку регіонів, що активно інтегрували ВПО.

Наслідки

Як вже було зазначено 46% ВПО були працевлаштовані, отже понад 50% населення - економічно неактивні або частково активні. Це означає, що значна

частина потенційної робочої сили не брала участі у створенні ВВП, що зменшує загальну продуктивність економіки. Офіційно працевлаштовані особи - основне джерело ПДФО, ЄСВ та інших зборів від ВПО. Якщо в середньому один працевлаштований генерує 3-4 тис. грн податків/міс., то: $46\% * 1,5 \text{ млн} \approx 690 \text{ тис. осіб} * 3500 \text{ грн} = 2,4 \text{ млрд грн/міс. надходжень}$. Але якщо спрогнозувати ділову активність на рівні 70%, додатково можна було б отримати ще 1,3-1,5 млрд грн/міс. або понад 15 млрд грн/рік. Орієнтовна оцінка втрат за методологією Світового банку: Кожні 100 тис. неактивного працездатного населення можуть спричинити втрату до 1,2 млрд грн ВВП щороку, якщо враховувати середню продуктивність на $\sim 12 \text{ тис. грн/міс.}$

25% пенсіонерів та 4% осіб з інвалідністю серед ВПО отримують соціальні виплати, не забезпечуючи внесків у Пенсійний фонд або Фонд соціального страхування. Це посилює дисбаланс солідарної пенсійної системи, особливо в регіонах з високою концентрацією переселенців (Дніпро, Харків, Київ). Наприклад у 2019 році щомісячні пенсійні витрати на одного пенсіонера становили в середньому $\sim 3000 \text{ грн}$. Тобто, $25\% \text{ з } 1,5 \text{ млн ВПО} = \sim 375 \text{ тис. осіб} * 3 \text{ тис. грн} = 1,125 \text{ млрд грн/міс. або понад } 13 \text{ млрд грн/рік}$.

Міста, що прийняли найбільше ВПО, були змушені збільшити витрати на інфраструктуру, ЖКГ, медицину, освіту, не завжди отримуючи пропорційне підсилення з держбюджету. У середньому кожен зареєстрований переселенець вимагав від місцевих бюджетів до 500-700 грн на місяць додаткових витрат, що для міст з 100 тис. ВПО могло означати щорічне навантаження до 80-100 млн грн.

Велика кількість ВПО зосереджувалася в низькооплачуваних або тимчасових сферах (обслуговування, складська логістика, торгівля). Це формувало рівень “прихованого безробіття”, коли особа зайнята, але не реалізує своїх професійних навичок, що знижує продуктивність.

Враховуючи проаналізовану інформацію, можемо дійти висновку, що низький рівень економічної активності ВПО в 2019 році мав суттєві фіскальні наслідки для держави: недоотримані податки, зростання видатків на соціальне забезпечення та підтримку. Крім того, місцеві бюджети, особливо у центральних

регіонах, зазнали однобічного навантаження, що не завжди компенсувалося через міжбюджетні трансферти. Також, зрозуміло що проблема неповної зайнятості ВПО є не лише соціальною, а й макроекономічною, оскільки зменшує потенційний темп зростання ВВП країни.

2.1.2. Вплив на місцеві бюджети

Бюджетна децентралізація, яка стартувала в Україні з 2015 року, змінила не лише розподіл повноважень між рівнями влади, а й принципи формування дохідної частини місцевих бюджетів. Основним джерелом наповнення став податок на доходи фізичних осіб - 60% його обсягу залишалося на рівні місцевих бюджетів (а для обласних центрів і ОТГ - до 80%). Це мало створити стимул для органів місцевого самоврядування сприяти економічній активності та працевлаштуванню населення, адже чим більше офіційно працюючих осіб, тим вищий рівень податкових надходжень до бюджету громади.

На перший погляд переміщення значної кількості ВПО до нових областей мало б позитивно позначитися на їх бюджетах - адже збільшення населення зазвичай веде до зростання внутрішнього споживання, відкриття нових бізнесів, створення робочих місць, реєстрації підприємців тощо. Проте на практиці ситуація виявилася значно складнішою і не відповідає цим очікуванням.

Основні причини слабкого ефекту від ВПО на податкові надходження:

- Низький рівень офіційного працевлаштування серед ВПО, внаслідок чого потенційні доходи від ПДФО виявилися значно нижчими, ніж очіувалося.

- Переважна частина переміщених осіб не мала змоги зареєструватися за новим місцем проживання. Відповідно, навіть ті, хто офіційно працював, часто сплачували податки не в громаду фактичного проживання, а за попередньою адресою. Це викликало фіскальні перекося - фактичне навантаження на одні громади, а податкові надходження - до інших.

- Відсутність належних механізмів контролю та перереєстрації ФОПів і підприємств. Частина підприємців-переселенців продовжувала сплачувати податки за «старим» місцем реєстрації, навіть якщо фактично працювали в іншій області. Це додатково ускладнило точний облік доходів.

- Нерівномірний розподіл ВПО між регіонами. Одні громади приймали тисячі переселенців, інші - одиниці. Але методика міжбюджетного вирівнювання на той момент не була достатньо чутливою до демографічних змін, спричинених конфліктом.

Міста і громади, які приймали найбільшу кількість ВПО, зазнали подвійного навантаження: з одного боку, вони мали забезпечити базовий рівень обслуговування нових громадян - житло, медичну допомогу, освіту, соціальну підтримку. З іншого боку - їхні доходи не зростали пропорційно до збільшення кількості населення, оскільки значна частина ВПО перебувала без офіційного працевлаштування, без реєстрації або без спроможності здійснювати податкові платежі. У результаті громади потрапили у стан бюджетного дисбалансу, коли зобов'язання зростали, а можливості їх фінансування залишалися обмеженими.

За інформацією Міністерства фінансів України, станом на кінець 2015 року понад 60% усіх зареєстрованих ВПО проживали у п'яти ключових областях: Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській та на підконтрольній частині Донецької області. Ці регіони не лише прийняли найбільше внутрішньо переміщених осіб, але й стали осередками фінансового тиску, оскільки саме на них лягло основне навантаження з розміщення та обслуговування переміщених осіб. У таких містах як Харків, Дніпро, Краматорськ, Сєверодонецьк, Слов'янськ, обсяг видатків на охорону здоров'я, освіту, комунальні послуги та соціальне забезпечення зазнав різкого зростання.

Зокрема, у Сєверодонецьку, який з 2014 року став тимчасовим адміністративним центром Луганської області, загальні видатки бюджету зросли у 2016 році більш ніж на 60% порівняно з довоєнним 2013 роком, а частка видатків на соціальну сферу піднялася з 25% до 40%. Це свідчить про безпосередню бюджетну реакцію на інституційне навантаження, викликане зростанням чисельності населення через переміщення.

Особливою проблемою стало недосконале планування трансфертів із державного бюджету, які часто не враховували реальну кількість ВПО, особливо тих, що не мали офіційної реєстрації або проживали в орендованому житлі без

формалізації статусу. Таким чином, громади були змушені перерозподіляти власні ресурси на шкоду іншим напрямам розвитку, що уповільнило реалізацію місцевих інфраструктурних проєктів, інвестицій у культуру, спорт, екологічні ініціативи тощо. У результаті бюджети багатьох громад були переформатовані на користь соціальних витрат, у той час як капітальні інвестиції, розвиток культури, спорту, а також місцеві програми підтримки малого бізнесу опинилися на периферії фінансування.

Умовно цей період можна охарактеризувати як фазу економічної адаптації місцевих бюджетів до нових реалій, коли формування дохідної частини не встигало за динамікою зміни видаткових потреб. Водночас, завдяки реформі децентралізації деякі громади отримали додаткові фінансові інструменти, однак ефект від цього був відкладеним у часі й неоднорідним по регіонах.

Підсумовуючи, варто зазначити, що загальний контекст вказав на необхідність системного обліку, прогнозування та інституційної готовності місцевих бюджетів до демографічних кризових викликів, якими стали масові внутрішні переміщення. Цей досвід є надзвичайно важливим для формування стійких фінансових моделей управління, особливо з огляду на нову хвилю переміщень після 2022 року.

Севєродонецьк став одним із центрів концентрації ВПО у Луганській області після 2014 року, що кардинально змінило як демографічний профіль міста, так і його бюджетну політику. Динаміка змін яскраво ілюструє табл. 2.1.

Таблиця. 2.1.

Бюджетна структура Севєродонецька

Напрямок	2013р. (млн. грн.)	2016р. (млн. грн.)
Соціальний захист	29,4	61,2
Освіта	102,1	138,6
Охорона здоров'я	56,7	87,9
Житлово-комунальне госп.	11,2	27,5

Джерело: [31]

Порівняно з 2013 роком, у 2016 видатки на соціальний захист збільшилися вдвічі, що свідчить про перегляд пріоритетів на користь підтримки вразливих категорій населення, у першу чергу ВПО. Найбільш помітне зростання спостерігалось у статтях бюджету, пов'язаних із освітою та медициною - напрямках, які традиційно найсильніше реагують на приріст населення. Також, для більшого розуміння варто виконати порівняльний аналіз між іншими містами. табл. 2.2. демонструє структуру головних статей видатків за 2016р.

Таблиця. 2.2.

Видатки за містами

Місто	Витрати на освіту (%)	Витрати на медицину (%)	Витрати на соціальний захист (%)
Сєверодонецьк	24,6	15,6	10,8
Краматорськ	27,4	17,2	9,5
Слов'янськ	25,9	16,5	11,3
Харків	20,3	12,1	7,4

Джерело:[26]

Стає зрозуміло, що частка видатків на соціальні потреби у Сєверодонецьку та подібних містах зросла до третини або навіть більше від загального бюджету. Такий розподіл демонструє переорієнтацію міських бюджетів з розвитку - на виживання, з довгострокових інвестицій - на екстрене реагування.

Основні причини збільшення соціальних видатків:

- Через відсутність достатньої кількості житла для переселенців місцева влада фінансувала ремонт гуртожитків, облаштування тимчасового житла, оплату комунальних послуг та енергозабезпечення. В окремих випадках, як у Дружківці чи Лисичанську, громади брали участь у міжнародних програмах реконструкції житлового фонду.

- У школах та дитячих садках відбулося різке збільшення кількості учнів, що потребувало відкриття нових класів, додаткових ставок учителів, закупівлі підручників і меблів. У Сєверодонецьку, наприклад, кількість учнів у школах зросла на 22% у період 2014-2016 рр.

- Виникла потреба в розширенні доступу до первинної та спеціалізованої допомоги. У багатьох поліклініках спостерігалось перевантаження на 30-40%, особливо у відділеннях сімейної медицини, педіатрії та кардіології.

- До бюджетів громад було включено адресні субсидії, компенсації, допомогу на житлово-комунальні послуги. Проте частина цих витрат не покривалася державними трансфертами, і громади змушені були шукати власні джерела покриття дефіциту.

Цей досвід чітко продемонстрував, що в умовах масового внутрішнього переміщення необхідне гнучке бюджетне планування, яке дозволяє громадам швидко реагувати на демографічні зміни, а також потребує чіткої системи державної підтримки та стимулювання з боку уряду.

Практичні кейси

Краматорськ. Населення міста у 2016 році зросло на приблизно 20% через прибуття ВПО. Проте надходження ПДФО збільшилися лише на 6% порівняно з 2013 роком. Основні причини: часткова зайнятість, неформальна економіка, а також нерозвинена система податкового адміністрування в умовах кризи.

Севєродонецьк. У 2016 році приріст ПДФО становив лише 3,4% порівняно з довоєнними роками, хоча чисельність населення зросла більш ніж на 25 тис. осіб. При цьому витрати на охорону здоров'я, соціальний захист та освіту зросли у 2-2,5 рази. Це свідчить про значну асиметрію між приростом видатків і реальними доходами.

Аналіз сукупних доходів місцевих бюджетів

Варто знову наголосити, що 2014-2015 роки були перехідними: система місцевих фінансів перебувала в умовах консервативного розподілу ресурсів, залежності від трансфертів та слабкої автономії. Починаючи з 2015 року, з упровадженням бюджетної децентралізації, ситуація змінилася. 2015-2018 - період фінансового прориву для місцевих бюджетів. Збільшення частки ПДФО, надходження від єдиного податку, плати за землю, акцизів дозволило громадам удвічі-тричі збільшити свої бюджети.

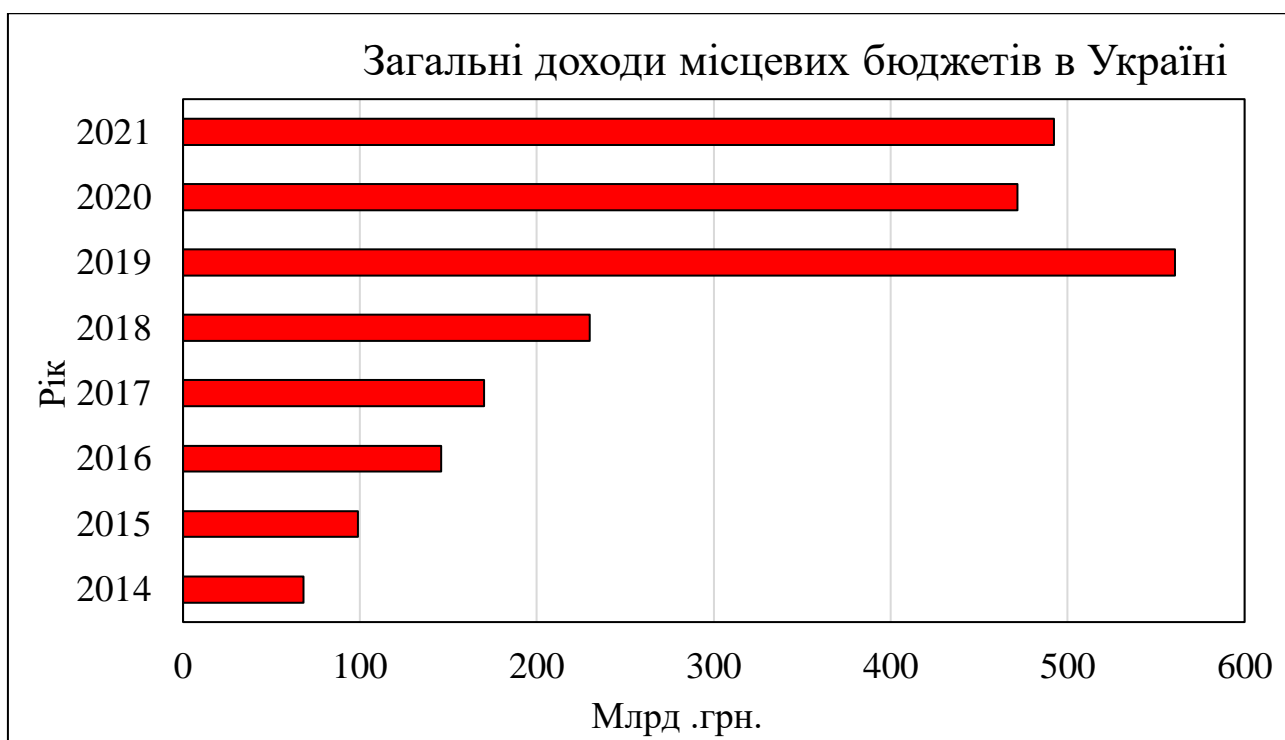

Рис.2.3. Сукупні доходи місцевих бюджетів в період з 2014 по 2021 рр.

Джерело:[26],[32]

2019 рік - пік фінансових можливостей: 560,5 млрд грн. Цей показник свідчить про максимально ефективне функціонування податкової бази, розширення мережі ОТГ, повноцінну реалізацію податкової автономії. 2020 рік - перша серйозна криза у системі місцевих фінансів. Зменшення ділової активності та доходів фізичних осіб внаслідок пандемії спричинило падіння доходів до 471,5 млрд грн. Це показало вразливість системи до зовнішніх шоків. 2021 рік демонструє певне відновлення, проте без повернення до рекордного рівня 2019 року. Це можна пояснити стриманою макроекономічною динамікою, зниженням державних субсидій та фіскальними змінами.

У 2019 році структура доходів місцевих бюджетів була відносно збалансованою між податковими надходженнями (48%) та міжбюджетними трансфертами з державного бюджету (46%). Це означало, що громади частково забезпечували себе самостійно, але при цьому ще залишалися залежними від загальнодержавної фінансової підтримки. У цьому ж році в Україні, як вже було зазначено вище, залишалось понад 1,4 млн зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб. У таких умовах трансферти залишалися критично важливими для компенсації зростаючих видатків, викликаних переміщенням населення.

Таблиця 2.3.

Структура доходів місцевих бюджетів

Джерело доходів	2019р. (млн. грн.)	Частка	2020р. (млн. грн.)	Частка	2021р. (млн. грн.)	Частка
Податкові надходження	270 546	48%	285 572	61%	307 504	62%
ПДФО + військовий збір	163 587	29%	177 826	38%	196 913	40%
Податок на майно	36 879	7%	37 826	8%	39 503	8%
Єдиний податок	33 599	6%	37 241	8%	39 867	8%
Неподаткові надходження	26 105	5%	21 463	5%	18 768	4%
Операції з капіталом	2 929	1%	3 473	1%	4 025	1%
Міжбюджетні трансферти	260 302	46%	160 177	34%	161 208	33%
Усього	560 528	100%	471 480	100%	492 150	100%

Джерело:[26],[32]

Проте вже у 2020 році - на тлі пандемії COVID-19, економічної рецесії та перегляду державної фіскальної політики - частка трансфертів у структурі доходів зменшилася до 34%, тоді як податкові надходження зросли до 61%. Аналогічна структура збереглася і у 2021 році - 62% податки, 33% трансферти. На перший погляд, це свідчить про посилення фінансової незалежності громад. Але в умовах триваючої кризи, викликаній переміщенням сотень тисяч осіб з Донбасу та Криму, таке зрушення мало протилежний ефект.

З одного боку, більша частка ПДФО, у 2021 році - 40% всіх доходів, свідчить про активну податкову мобілізацію на місцях. Тобто, громади, що змогли офіційно залучити ВПО до зайнятості, реєстрації ФОПів, ведення господарської діяльності, отримали реальні переваги у вигляді приросту податкової бази. Наприклад, приріст надходжень ПДФО з 163,6 млрд грн у 2019 до 196,9 млрд грн у 2021 (+20%) потенційно пов'язаний не лише із загальним ростом зарплат, а й із економічною активністю переселенців, які з часом адаптувалися у нових регіонах.

З іншого боку, ця ж динаміка виявила структурні проблеми. Значна частина ВПО так і не змогла працевлаштуватися офіційно - у 2019-2021 роках рівень офіційної зайнятості серед них був досить низьким. Як наслідок, не всі громади, які забезпечували переселенцям доступ до медичних, освітніх, житлових послуг, отримували адекватну компенсацію у вигляді ПДФО чи інших податків. Таким чином, відбулося розшарування між громадами з сильнішою економікою, які змогли інтегрувати ВПО у податкову базу, і тими, що не мали таких можливостей - останні залишилися зростаючими зобов'язаннями, але без додаткових ресурсів.

Особливо варто звернути увагу на стабільну частку єдиного податку у структурі доходів. Цей податок є ключовим для малого бізнесу, у тому числі для переміщених осіб, що створювали малі підприємства - кав'ярні, майстерні, онлайн-послуги. Саме ця частина податкової системи продемонструвала стійкість до зовнішніх шоків та мала значний потенціал для адаптації ВПО.

Натомість неподаткові доходи (від оренди, плати за послуги, штрафи) падали: з 26,1 млрд грн у 2019 до 18,7 млрд у 2021. Це свідчить про обмеженість комунального ресурсу у громад та слабку монетизацію активів. У контексті розміщення ВПО це було особливо болючим - адже житло, комунальна інфраструктура, гуртожитки часто використовувалися без механізму стабільного фінансування з місцевого бюджету.

Ще один показник - операції з капіталом (доходи від продажу землі, майна) - трималися на рівні 1% і зростали дуже повільно. Це показує, що громади не

розглядали продаж активів як джерело компенсації витрат на ВПО, можливо, через ризики втрати стратегічних ресурсів або відсутність попиту.

Враховуючи даний аналіз, можна підсумувати, що: зменшення ролі трансфертів і зростання частки податкових надходжень - це ознака поступової фінансової автономізації громад, але без справедливої прив'язки фінансування до демографічного навантаження вона поглиблює нерівність між громадами, які мають або не мають змоги економічно інтегрувати ВПО. До того ж, переміщене населення як фактор податкової мобілізації - за належних умов, як от офіційна реєстрація, легальне працевлаштування чи підтримка ФОПів може суттєво поповнювати бюджети громад. Водночас, без належної системи фінансового вирівнювання, наприклад, спеціальних субвенцій на компенсацію витрат для громад із великою кількістю ВПО, сама наявність переміщеного населення часто стає фіскальним тягарем, а не ресурсом.

2.1.3. Зростання попиту та активізація локальних ринків

Прибуття великої кількості переселенців призвело до збільшення обсягу споживання товарів та послуг, передусім базових: продуктів харчування, одягу, побутових речей, медикаментів, оренди житла. Згідно з оцінками Торгово-промислової палати України, у 2015 році обіг роздрібною торгівлю у приймаючих містах збільшився на 10-15% порівняно з попереднім роком, що частково компенсувало загальноекономічний спад, спричинений кризою та девальвацією гривні. У Харкові, роздрібний товарообіг у 2015 році зріс на 12,1%, при тому, що по країні цей показник знизився на 21%. У Краматорську кількість активних малих підприємств у сфері торгівлі зросла на 18% у 2016 році, порівняно з довоєнним рівнем. Це свідчить про те, що внутрішнє переміщення стало локальним драйвером економічного оживлення, стимулюючи розвиток торгівлі, транспорту, сфери послуг.

Поряд з позитивним ефектом для торгівлі, масове прибуття ВПО викликало ціновий тиск на окремі споживчі сегменти. Найбільше це торкнулося ринку житла - різке зростання попиту на оренду призвело до підвищення цін у середньому на 25-40% у містах з високою концентрацією ВПО. У

Сєвєродонецьку, Слов'янську, Харкові вартість оренди зросла на третину протягом 2014-2016 рр. Окрім того, зросли ціни на продукти харчування - у регіонах з великою кількістю переселенців спостерігалось випереджальне зростання цін на хліб, овочі, молочні продукти, оскільки місцеве виробництво не встигало за розширеним попитом. Також, помітно подорожчали комунальні послуги - хоча тарифи регулювалися національно, збільшення кількості мешканців у будинках особливо з централізованим опаленням призводило до збільшення обсягів споживання, а отже - до збитковості ОСББ або підвищення внесків.

Таблиця 2.4.

Темпи інфляції

Рік	Харків	Дніпро	Краматорськ	Київ
2014	+8,7%	+9,2%	+7,4%	+6,9%
2015	+32,4%	+30,1%	+29,8%	+28,2%
2016	+13,0%	+11,8%	+12,3%	+10,5%
2017	+9,4%	+8,6%	+8,7%	+8,1%
2018	+11,3%	+10,2%	+9,8%	+9,5%
2019	+7,6%	+6,5%	+7,0%	+6,8%
2020	+5,1%	+4,9%	+5,3%	+5,0%

Джерело:[23]

Як видно з табл. 2.4., у 2015-2016 роках темпи інфляції в регіонах з великою кількістю ВПО були на 2-4% вищі, ніж у середньому по країні. Це підтверджує гіпотезу про ціновий тиск через додатковий попит. Також, варто зазначити що поява великої кількості нових мешканців у громадах призвела не лише до зміни ціни, а й до зміщення пріоритетів споживчого попиту. Загалом зріс попит на товари середнього та нижчого цінового сегменту, підвищився попит на товари для дітей, шкільне приладдя, побутові дрібниці, недорогої побутової техніки. Розвивались ринки секонд-хенду, маленькі магазини, локальні ринки, мобільні послуги та сервіси доставки. Такі зміни спонукали місцевий малий бізнес до

адаптації: змінювались асортиментні політики, формувалися нові точки роздрібною торгівлі, виникала конкуренція у сфері послуг.

Окрім зростання попиту, частина переселенців самі ставали економічними агентами - відкривали малі підприємства, перукарні, кав'ярні, клінінгові компанії, міні-виробництва. За наявними даними, у 2017-2019 рр. понад 12 тис. переселенців отримали мікрогранти на започаткування бізнесу, з яких понад 60% працювали у сфері послуг і торгівлі, що безпосередньо формувало нові пропозиції на локальному ринку.

Водночас спостерігались ризики перегріву локальних ринків, інфляційні виклики, зростання вартості життя у регіонах з великою кількістю переміщених осіб, особливо в житловому та продовольчому секторах. Як наслідок, інтеграція ВПО як споживачів і виробників стала фактором трансформації міських економік, але вимагала від органів місцевого самоврядування адаптивної регуляторної та соціальної політики.

2.1.4. Вплив ВПО на ВРП регіонів

Зрозуміло, що внутрішнє переміщення населення вплинуло на валовий регіональний продукт - ключовий показник економічної активності на місцевому рівні. Адже разом із ВПО у громади приходили не лише потреби, а й потенціал - нові працівники, підприємці, споживачі, платники податків. Тому аналіз ВРП у регіональному розрізі дає змогу краще зрозуміти, хто і як зумів адаптуватися до нових умов, а де ситуація залишилася критично вразливою.

Після початку бойових дій у 2014 році, найбільше постраждали східні регіони - Донецька та Луганська області. Наприклад, ВРП Донецької області впав з 164,9 млрд грн у 2013 році до 119,9 млрд грн у 2014 році, що відображає безпосередній економічний удар через втрату контролю над частиною території. Луганська область в свою чергу мала ще більший спад. У цей же період значне економічне зростання спостерігалось у центральних та західних регіонах, куди перемістилися ВПО.

Таблиця 2.5.

Валовий регіональний продукт 2013-2021рр.

Область	ВРП (Млрд. грн.)								
	Рік								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Вінницька	36,2	44,0	59,9	74,4	92,3	111,5	129,1	135,9	173,5
Волинська	20,6	24,2	31,7	35,7	51,9	60,4	75,6	77,4	92,5
Дніпропетровська	152,9	176,5	215,2	244,5	313,5	369,4	390,3	398,7	582,4
Донецька	164,9	120,0	115,0	137,5	165,9	192,2	204,9	206,3	283,3
Житомирська	25,7	29,8	38,4	47,9	61,4	77,1	85,3	91,4	113,9
Закарпатська	21,4	24,1	29,0	32,4	43,0	52,4	61,3	62,0	75,6
Запорізька	54,4	66,0	89,1	104,3	130,2	147,0	155,2	167,3	228,9
Івано-Франківська	33,2	37,6	45,9	51,4	63,8	78,4	86,7	90,4	119,7
Київська	68,9	79,6	104,0	128,6	156,8	198,1	218,6	242,4	291,5
Кіровоградська	25,3	28,8	38,4	46,0	53,0	64,4	73,1	75,2	99,6
Луганська	55,1	31,4	23,8	31,4	30,3	35,2	40,3	43,2	52,1
Львівська	63,3	72,9	94,7	114,8	147,3	177,2	214,4	236,3	296,2
Миколаївська	32,0	35,4	48,2	57,8	69,3	79,9	92,4	96,6	124,2
Одеська	69,8	74,9	99,8	119,8	149,4	173,2	197,2	220,2	271,7
Полтавська	58,5	69,8	95,9	116,3	150,5	174,1	187,3	188,4	266,7
Рівненська	22,0	28,7	35,3	39,5	48,8	56,8	67,4	71,9	88,9
Сумська	26,8	30,4	41,6	46,3	56,5	68,5	75,8	80,4	105,3
Тернопільська	18,1	21,7	26,7	31,1	40,7	49,1	57,1	62,7	81,5
Харківська	85,3	96,6	124,8	154,9	187,2	233,3	247,6	257,8	319,8
Херсонська	20,8	23,3	32,2	38,7	47,8	55,2	61,9	68,5	88,2
Хмельницька	26,4	32,2	41,1	48,9	63,8	75,6	83,0	96,4	119,9
Черкаська	33,1	38,5	50,8	59,4	73,1	93,3	103,5	108,8	131,2
Чернівецька	13,8	15,0	18,5	21,2	28,6	33,9	41,7	45,1	54,6
Чернігівська	24,2	28,2	37,0	43,4	56,6	70,6	78,0	84,1	113,5
м.Київ	312,6	357,4	451,7	559,1	699,4	833,3	949,6	1014,7	1276,4

Джерело:[30]

Наприклад, у Вінницькій області ВРП зростав щорічно - з 36,2 млрд грн у 2013 до 173,5 млрд грн у 2021, з особливо активною динамікою після 2014 року. Подібна ситуація спостерігається у Житомирській, Волинській, Львівській та Полтавській областях. Це може свідчити про те, що приплив ВПО сприяв зростанню попиту на товари, житло, соціальні послуги та, як наслідок, активізації малого та середнього бізнесу, що вже було описано в попередніх пунктах.

З іншого боку, не всі регіони однаково використали можливості, пов'язані з ВПО. Наприклад, деякі області демонстрували лише помірне зростання або коливання ВРП, що свідчить про відмінності в інституційній спроможності, адаптаційній політиці та загальній економічній структурі.

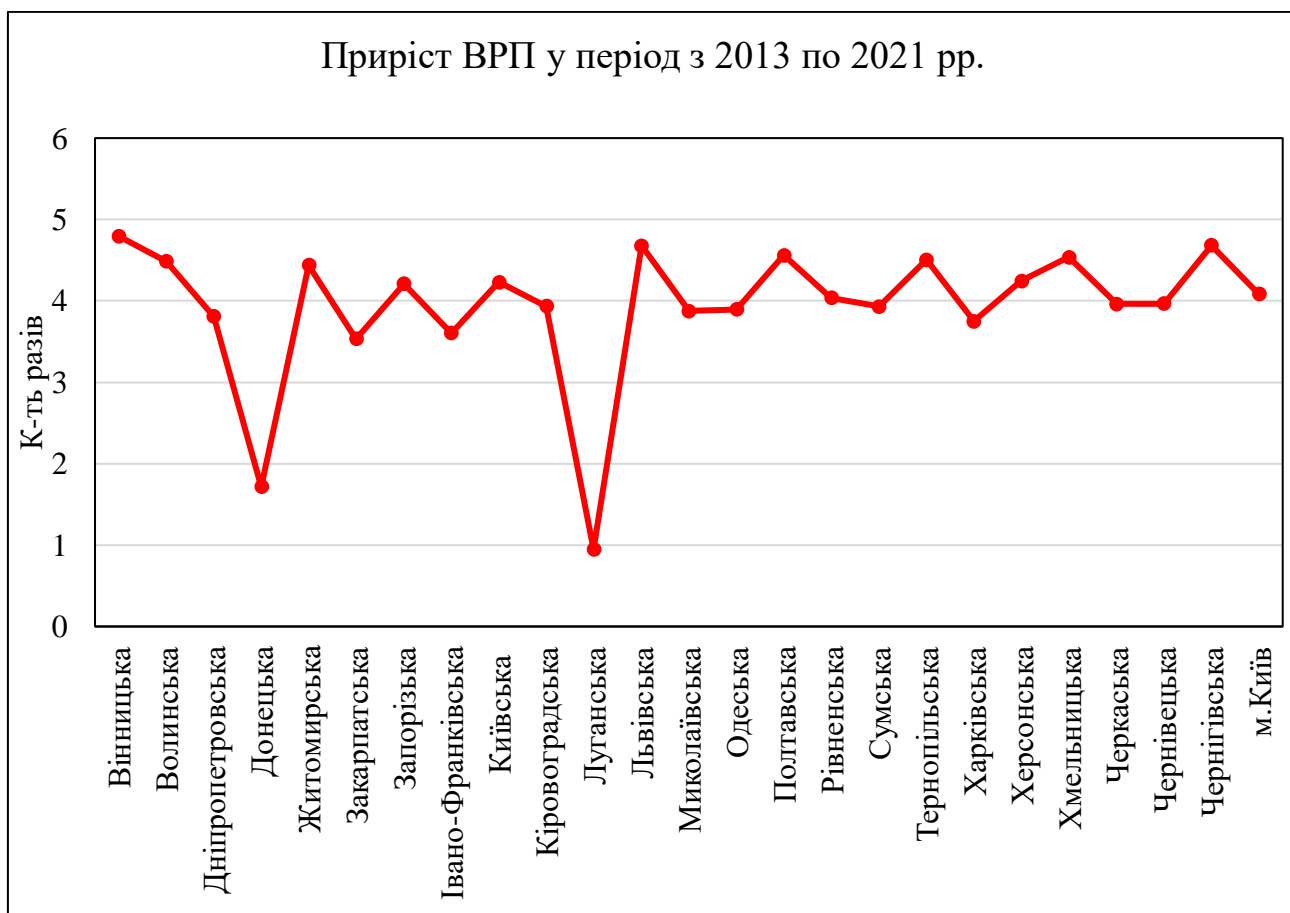

Рис.2.4. Приріст ВРП у період з 2013 по 2021 pp.

Джерело:[30]

Рис. 2.4. більш наочно свідчить про зміну ВРП у регіонах протягом досліджуваного періода. Найбільше падіння економічної активності зафіксовано в Луганській області, де приріст ВРП за досліджуваний період був навіть

від'ємним. Окрім фактичної втрати контролю регіон зазнав руйнування промислової та транспортної інфраструктури, зупинку великої частини виробництва. Луганщина, яка раніше була одним із промислових центрів країни, зазнала колапсу економічного потенціалу, що природно відобразилося на її макроекономічних показниках.

Схожі тенденції, хоча і менш виражені, спостерігаються й у Донецькій області. В умовах воєнного конфлікту, втрати частини територій, скорочення експорту вугілля, металургії та машинобудування, регіон також демонструє низькі темпи приросту ВРП. Водночас інші східні області, такі як Запорізька, Дніпропетровська та Харківська, змогли частково адаптуватися до нових умов. Їхні показники залишаються середніми, що свідчить про певну стабілізацію та збереження частини промислових кластерів.

На противагу цьому, регіони Центральної та Західної України показали впевнене зростання. Такі області як Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська демонструють стабільний і навіть значний приріст ВРП. Це зумовлено кількома факторами. По-перше, багато підприємств евакуювалися з Донбасу саме в ці регіони. По-друге, значна кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) оселилася тут, що сприяло збільшенню внутрішнього попиту, розвитку сфери послуг, будівництва, логістики.

Особливу роль у збереженні економічної стабільності відіграв Київ. Столиця, будучи адміністративним, фінансовим, ІТ та освітнім центром України, приваблювала не лише нові інвестиції, а й велику кількість переселенців, працівників, студентів. Приріст ВРП Києва перевищує середній рівень по країні, що підкреслює його стратегічне значення для національної економіки. Багато компаній, зокрема ІТ-сектор та сервісні служби, сконцентрувалися саме тут, що компенсувало падіння в інших регіонах.

Варто також зазначити, що економічне зростання в центральних і західних регіонах супроводжувалося перерозподілом трудових ресурсів, появою нових економічних ніш, зростанням кількості соціальних підприємств, орієнтованих на

інтеграцію ВПО. Такий соціально-економічний рух сприяв утворенню нових кластерів активності - особливо в містах з розвиненою інфраструктурою, університетами та стабільною логістикою.

Отже, аналіз приросту ВРП за період 2013-2021 рр. відображає глибокі регіональні дисбаланси, спричинені війною та внутрішніми міграціями. Водночас цей період показав здатність української економіки адаптуватися, переорієнтовувати виробництво, інтегрувати внутрішньо переміщених осіб у нові середовища, зберігаючи динаміку розвитку на національному рівні.

2.2. Період повномасштабної війни

Варто зазначити, що з початком широкомасштабного вторгнення ситуація з тимчасово переміщеними особами набула ще більшого розмаху, аніж в попередні роки. Економіка країни зіштовхнулася з новими беспрецедентними викликами, а нові хвилі переселених людей зіштовхнулися з проблемами інтеграції у економіку нових регіонів.

До середини 2022 року цифра ВПО сягнула більш ніж 7 мільйонів, що зробило Україну однією з країн із найбільшою кількістю внутрішньо переміщених осіб у світі. Це ознаменувало різкий відхід від попередньої фази конфлікту як за масштабом, так і за інтенсивністю. До того ж, достатньо велика частина громадян виїхали за кордон, що також мало суттєвий вплив на зниження економічного потенціалу країни. Природа переміщення також змінилася, торкнувшись майже кожного регіону країни через масштабні ракетні удари, окупацію нових територій та руйнування інфраструктури.

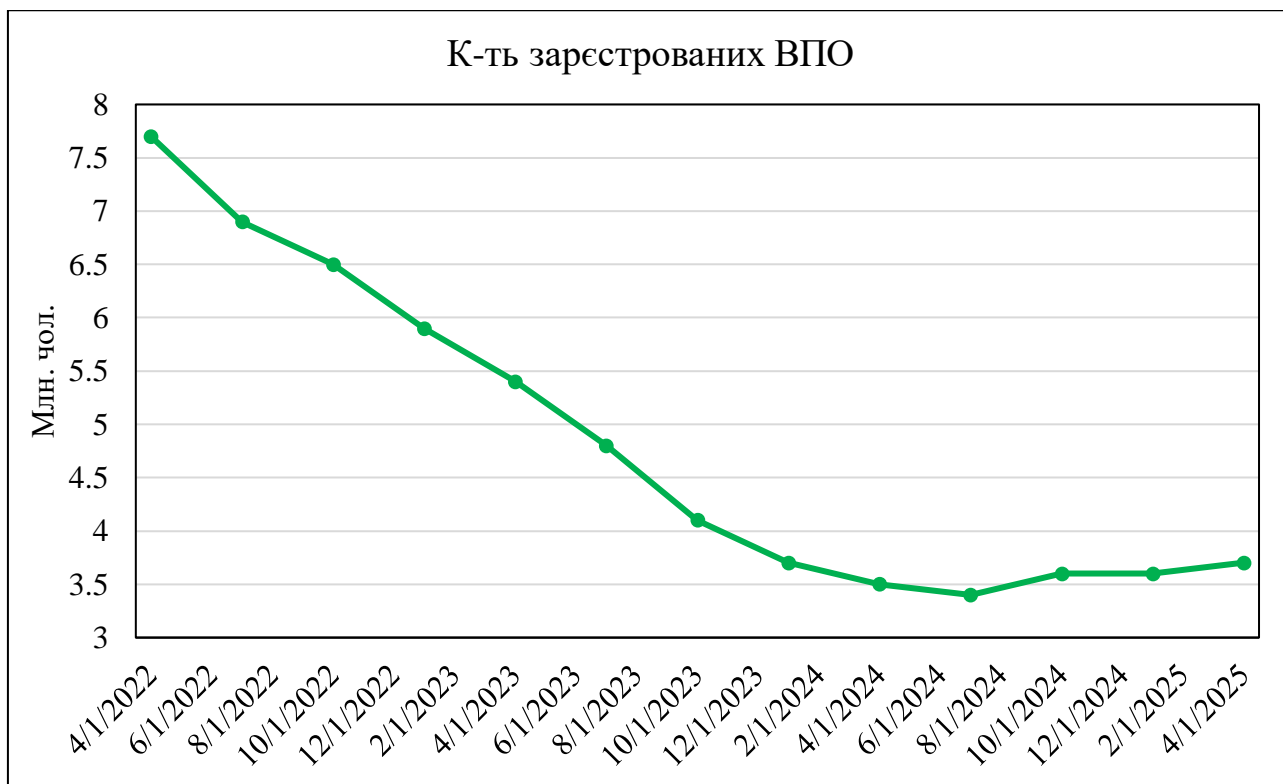

Рис.2.5. К-ть зареєстрованих ВПО впродовж повномасштабного вторгнення.

Джерело:[29]

До кінця 2023 року кількість ВПО скоротилася приблизно до 3,7 мільйонів, в основному через повернення та вторинне переміщення за кордон. Однак це кількісне зменшення не обов'язково означає покращення умов. Багато тих, хто повернувся, виявили, що їхні будинки зруйновані або перебування в їх містах є небезпечним, вони зіткнулися з обмеженим доступом до основних послуг та відсутністю сталої підтримки реінтеграції. Міжнародна організація з міграції повідомила, що на початок 2025 року дві третини ВПО були переміщені протягом двох років, що підкреслює особливий характер нової фази переміщення.

Перелік географічно постраждалих регіонів також розширився. До вищевказаних областей у період 2022-2025 років додалися такі області, як: Херсонська, Харківська та Запорізька. Дніпропетровська, Київська та Львівська області стали основними приймаючими регіонами, які прийняли сотні тисяч ВПО. Крім того, фокус переміщення на відміну від попереднього періоду перемістився більше на західну частину України.

Загалом динаміка переміщення в Україні з 2014 по 2025 рік демонструє перехід від регіональної, стриманої гуманітарної проблеми до загальної та

національної, багатогранної кризи. Хоча 2014-2021 роки характеризувались статичним переміщенням і повільною інтеграцією, період з 2022 року включав як швидкі масові переміщення, так і цикли повернення та повторного переміщення.

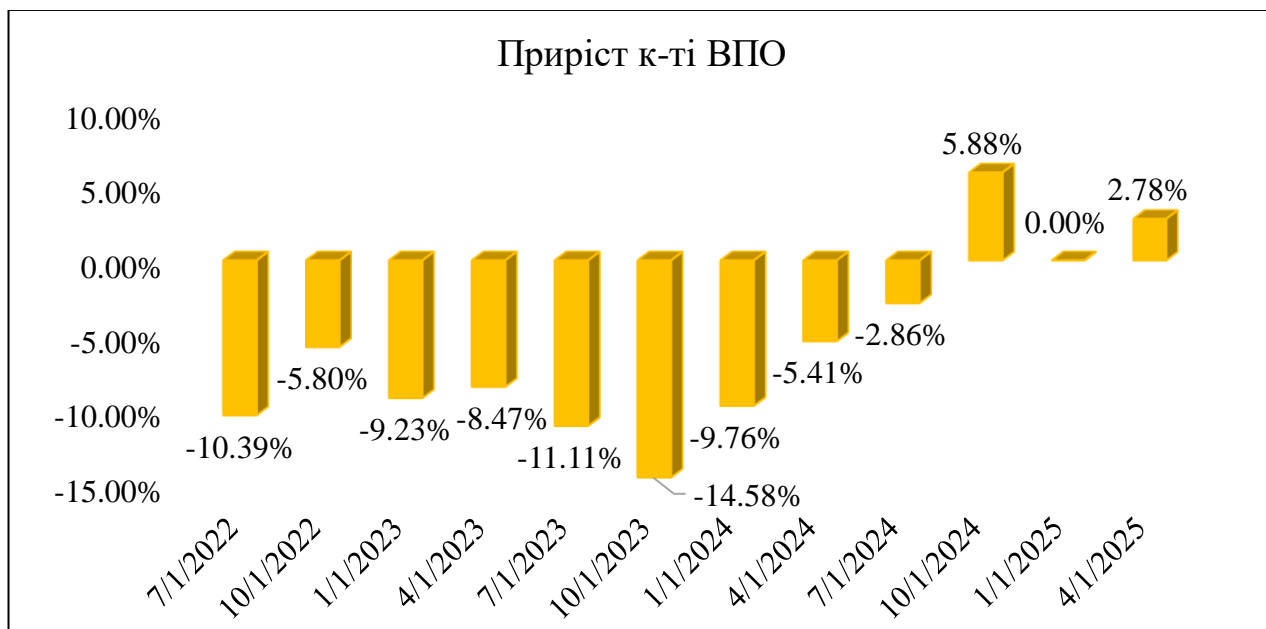

Рис.2.6. Приріст к-ті ВПО впродовж повномасштабного вторгнення

Джерело:[29]

Рис. 2.6. наочно демонструє поступове зниження кількості ВПО протягом трирічного періоду з наступною незначною стабілізацією та помірним збільшенням на початку 2025 року. Враховуючи перші півтора роки повномасштабного вторгнення, можна дійти висновку що к-ть переміщених осіб знизилася майже в 2 рази, цьому сприяв ряд ключових факторів:

- Багато переміщених осіб повернулися до місць свого постійного проживання, особливо в районах, де українські сили відновили контроль або де ситуація з безпекою дещо покращилася. В основному, населення поверталосся до північних і центральних областей.

- Також частина населення, що мали статус ВПО зрештою покинула Україну та шукала притулку чи тимчасового захисту в європейських країнах, тому їх більше не можна класифікувати, як внутрішньо переміщених.

- Крім того з плином часу деякі переміщені особи інтегрувалися в громадах, що їх змогли інтегрувати, та припинили реєстрацію як ВПО або добровільно, або

через адміністративні зміни. Іноді знаходили більш стабільне житло чи роботу, що зменшувало їхню потребу в постійному статусі ВПО та підтримці з боку держави.

2.2.1. Зайнятість ВПО

Варто зазначити, що кількість ВПО може варіюватись в залежності від організації, що проводить підрахунок, оскільки методи оцінки можуть відрізнятися. Враховуючи, що понад 60% ВПО це особи працездатного віку. Згідно офіційних звітів лише 35% внутрішньо переміщених осіб були офіційно працевлаштованими. Це означає, що трохи більше третини працездатного населення ВПО мали стабільну зайнятість із відповідними податковими відрахуваннями та соціальними гарантіями. Такий низький рівень офіційної зайнятості сигналізує про обмежену інтеграцію ВПО в економіку країни та втрату потенційного фіскального ресурсу для державного бюджету. Дані на Рис. 2.7. відображають структуру зайнятості станом на кінець 2023 р. Кількість ВПО тоді складала близько 3,7 млн. Таким чином, число офіційно працевлаштованих складало близько 1,3 млн. осіб. Ці громадяни сплачують податки, включно з ЄСВ, ПДФО та військовий збір. При середній зарплаті 17 000 грн на місяць, фіскальні надходження з однієї особи складають приблизно 3655 грн/міс, або 43860 грн/рік. В масштабах цієї категорії це дає понад 57 млрд грн податкових надходжень щорічно - значний ресурс для державного бюджету.

Проте рівень зайнятості залишається недостатнім: у довоєнні роки рівень формальної зайнятості в Україні серед працездатного населення коливався на рівні 60-65%. Таким чином, ВПО суттєво менш інтегровані у формальний ринок праці, ніж решта населення, навіть якщо враховувати категорію ВПО, що працевлаштовані неофіційно. Ще 15% працювали у тіньовому секторі або тимчасово. Ця категорія включає осіб, які, хоча й мають роботу, не є формально зареєстрованими у системі соціального страхування. Їхня праця не гарантує пенсійного забезпечення, медичного страхування та інших соціальних послуг. Використовуючи попередні розрахунки, можна дійти висновку, що держава потенційно недоотримує близько 2 млрд. грн. від даної категорії населення.

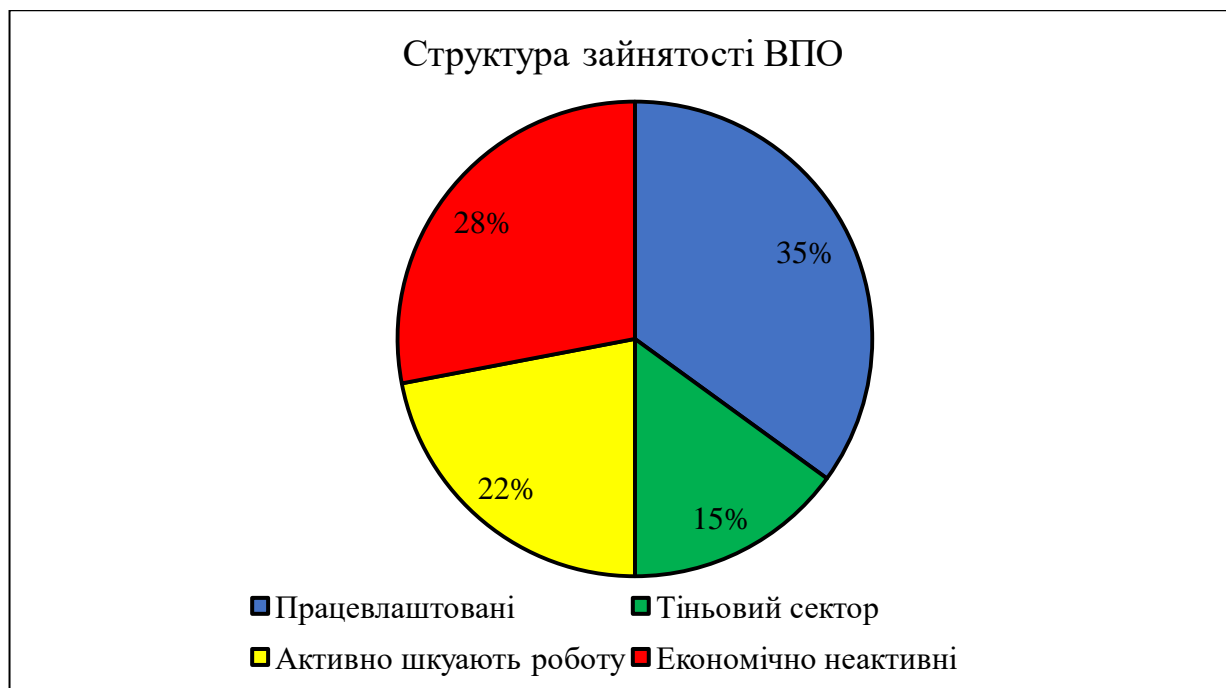

Рис.2.7. Структура зайнятості ВПО впродовж повномасштабного вторгнення

Джерело:[29]

Така оцінка підтверджує таке твердження, що тіньова зайнятість сприяє зниженню податкових надходжень та створює викривлення в офіційній статистиці ринку праці. Також 22% ВПО активно шукали роботу, що свідчить про наявність трудового потенціалу, який, однак, залишається невикористаним. Серед причин складності працевлаштування виділяють територіальні обмеження, відсутність соціальної та транспортної інфраструктури, а також психологічну та емоційну вразливість після втрати житла чи вимушеного переїзду. Особливо вразливою групою стали жінки віком 30-50 років із дітьми, які часто не могли працювати саме через брак належної соціальної підтримки. Варто також зазначити, що на відміну від періоду до повномасштабного вторгнення, частка жінок серед ВПО зросла, оскільки в рамках даного періоду були посилені мобілізаційні заходи серед чоловіків.

Досить суттєву частку (28%) склали економічно неактивні особи. Сюди належать люди, які не працюють і не шукають роботу, зокрема особи з інвалідністю, пенсіонери, студенти, а також ті, хто зневірився в можливості знайти роботу. Висока частка економічно неактивних осіб є особливо тривожним показником, адже це означає втрату значної частини робочої сили та збільшення

соціального навантаження на державу. Середній розмір пенсії в Україні у 2023 році становив близько 5 200 грн, а допомога ВПО — в середньому 2 000 грн/міс на особу, тож фінансування цієї категорії обходиться державі у десятки мільярдів гривень щорічно.

Окрім прямих бюджетних витрат, ця частина ВПО не бере участі в економіці, не створює ВВП, не споживає інвестиційні товари, не платить податки. Водночас, вона потребує соціальної, медичної, психологічної та освітньої підтримки.

2.2.2. Вплив на надходження до місцевих бюджетів

Упродовж 2022-2024 років податкові надходження до місцевих бюджетів України демонстрували стійке зростання, попри війну та кризові явища в економіці. Загальний фонд місцевих бюджетів збільшився з 398,1 млрд грн у 2022 році до приблизно 451 млрд грн у 2024 році, що становить приріст у понад 13% за два роки. Це зростання стало можливим завдяки кільком паралельним факторам: адаптації економіки до воєнних умов, релокації підприємств у безпечніші регіони, активізації малого підприємництва та, зокрема, соціально-економічній участі внутрішньо переміщених осіб.

Таблиця 2.6.

Бюджетні надходження

Показник	2022	2023	2024
	Млрд. грн.		
ПДФО	272,2	289,4	257,5
Єдиний податок	47,2	55,8	69,1
Плата за землю	29,6	34,5	39,3
Акцизний податок	13,1	22,4	27,8
Податок на прибуток	12,2	14,5	27,1
Податок на нерухомість	7,1	9,1	10,7

Джерело: [28]

Ключова тенденція, що характеризує цей період - структурна трансформація джерел доходів місцевих бюджетів. Якщо у 2022 році основним джерелом надходжень залишався ПДФО, який становив близько 272 млрд грн, то у 2024

році, попри загальний приріст доходів, ПДФО скоротився до 257,5 млрд грн. Це зниження на понад 5% свідчить про певне охолодження на ринку офіційної зайнятості, зокрема через неофіційне працевлаштування, часткове безробіття та виїзд частини працездатного населення за кордон. Також це пов'язано з дезінтеграцією трудових ринків у прифронтових регіонах та перерозподілом людського капіталу до тилкових областей.

У той же час, частка інших податкових надходжень зросла. Єдиний податок, що сплачується фізичними особами-підприємцями, збільшився з 47,2 млрд грн у 2022 році до 69,1 млрд грн у 2024 році, що становить приріст у 46%. Це зростання тісно пов'язане з активністю ВПО, які у нових громадах почали власну справу - часто в сфері послуг, торгівлі чи харчування. Саме ВПО, які втратили роботу або майно, але зберегли підприємницькі навички, стали рушіями локального підприємництва, особливо у західних та центральних регіонах.

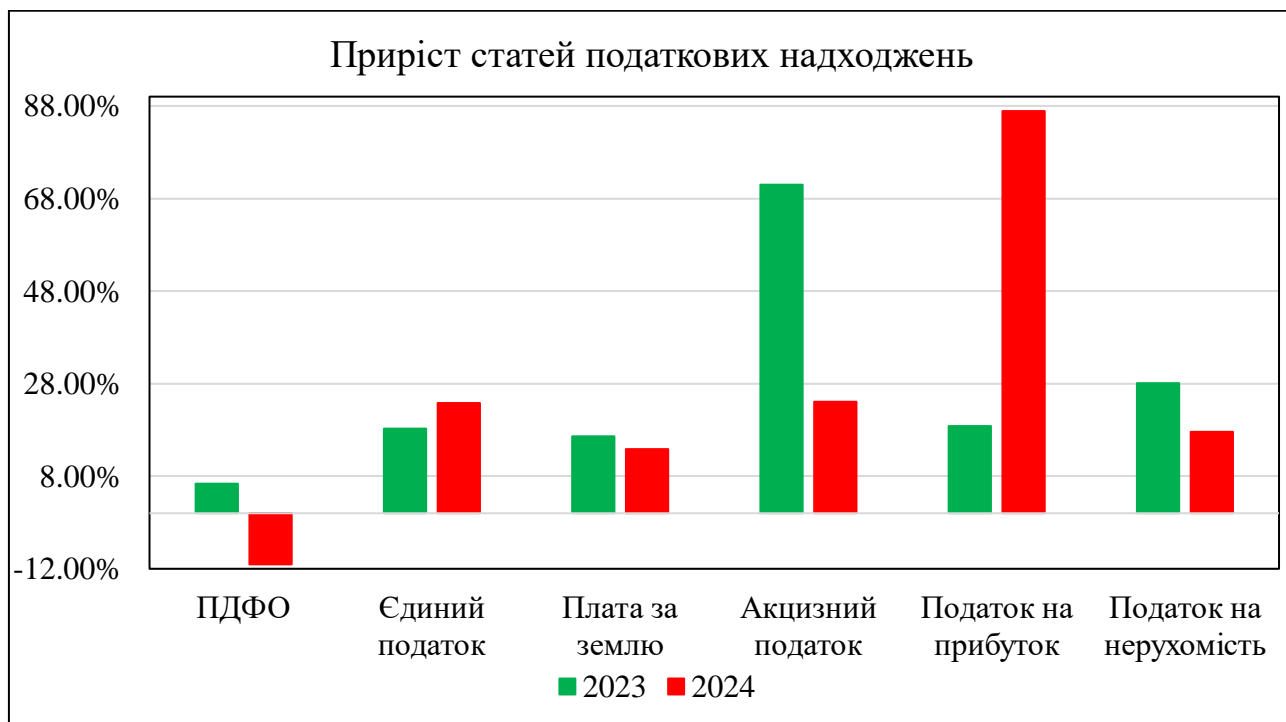

Рис.2.8. Приріст податкових надходжень впродовж 2023-2024 рр.

Джерело:[28]

Ще більш стрімке зростання показали надходження від податку на прибуток підприємств з 12,2 до 27,1 млрд грн та акцизного податку з 13,1 до 27,8 млрд грн. Удвічі більші обсяги за два роки свідчать про відновлення прибутковості бізнесу, що переїхав до безпечніших регіонів, а також про зростання рівня обліку

тінювих операцій - частково завдяки податковим інспекціям, які активізували свою діяльність у регіонах з високою концентрацією нових економічних суб'єктів. ВПО виступали не лише як працівники, а й як споживачі, стимулюючи попит на товари і послуги, що, у свою чергу, генерувало додаткові акцизні надходження.

Зросли й надходження від плати за землю майже на 10 млрд.грн. та податку на нерухомість більш ніж на половину. Це пояснюється активізацією ринку нерухомості, включаючи оренду й придбання житла в громадах, де ВПО облаштовувалися на довготривалий період. Збільшення чисельності населення в окремих громадах вплинуло на формування нових запитів до інфраструктури — від шкіл і садочків до об'єктів комунального господарства, що вимагає більшого фінансового забезпечення.

Таким чином, у структурі місцевих бюджетів зростає показник податків, що раніше були менш, що є ознакою диверсифікації. Це позитивна тенденція, яка підвищує фіскальну стійкість громад, особливо в умовах зовнішніх і внутрішніх шоків. Разом з тим, залишаються ризики: нерівномірність розподілу навантаження між громадами, нестабільність джерел ПДФО та обмежені можливості частини регіонів, де активні бойові дії або тривали, або ще наразі тривають, зокрема у Донецькій, Луганській, Херсонській та Запорізькій областях.

Загалом, вплив ВПО на динаміку податкових надходжень до місцевих бюджетів у 2022-2024 роках є складним і багатогранним. З одного боку, вони посилили навантаження на соціальну інфраструктуру, з іншого - стали джерелом економічного пожвавлення, податкового потенціалу й навіть стимулом до інновацій в економіках окремих регіонів.

2.2.3. ВПО та середня заробітна плата

Після 2022р ринок праці зазнав суттєвих структурних змін, як вже було проаналізовано, що особливо помітно в регіонах, які прийняли значну кількість внутрішньо переміщених осіб. Питання впливу ВПО на рівень заробітної плати у цих регіонах є надзвичайно важливим, оскільки воно відображає здатність

місцевої економіки адаптуватися до демографічних зрушень, зберігаючи соціальну стабільність та рівновагу на ринку праці.

Згідно з даними Державної служби статистики України, середня номінальна заробітна плата в Україні у 2022 році становила близько 14 859 грн, у 2023 році вже 17 442 грн, а в 2024, за оцінками, перевищила 21 000 грн. Однак ці загальнодержавні показники не відображають регіональної специфіки, яка істотно варіюється залежно від економічного стану області, обсягу ВПО та адаптаційного потенціалу місцевого ринку праці.

Зокрема, у регіонах з найбільшою кількістю ВПО таких як Київська, Дніпропетровська, Львівська, Одеська та Полтавська області динаміка заробітних плат демонструє доволі цікаві тенденції. За наявними даними, у Києві середня заробітна плата у 2023 році сягнула понад 24 000 грн, у Київській області понад 18 000 грн, у Львівській близько 17 000 грн, а у Дніпропетровській понад 18 500 грн. Це вище середнього рівня по країні, що може свідчити про активну інтеграцію ВПО до економічного життя, а також про стимулювання зростання попиту на робочу силу у сферах, де виникла нестача кадрів або збільшився обсяг послуг.

Проте в межах цих же регіонів спостерігається й інше явище поглиблення внутрішньої нерівності у доходах. Значна частина ВПО, особливо в перший рік після переміщення, була змушена працювати на менш кваліфікованих або тимчасових роботах, що не відповідали рівню їх освіти чи досвіду. Це створювало додатковий тиск на нижній сегмент ринку праці, зокрема у секторах торгівлі, послуг, транспорту, де конкуренція зросла, а рівень оплати залишався відносно низьким. Опосередковано це могло стримувати зростання середньої зарплати в цих секторах, навіть попри загальний позитивний тренд.

Особливо помітний ефект спостерігався в Дніпропетровській та Львівській областях, де у 2022-2023 роках кількість ВПО перевищила 400 тисяч. Тут спостерігалось одночасне зростання загальної середньої зарплати та збереження великої частки зайнятих на рівні мінімальної чи нижчої за середню зарплати. Це свідчить про двозначність ринку праці: з одного боку стабільний формальний

сектор із конкурентною оплатою, з іншого - нестабільна праця переміщених осіб у низькооплачуваних сегментах.

Таким чином, у регіонах з великою концентрацією ВПО середня заробітна плата в цілому демонструє позитивну динаміку, однак за цим стоїть структурна нерівність, зумовлена умовами працевлаштування переселенців. Вони часто змушені приймати компромісні варіанти роботи, що стримує особисті доходи та не завжди відображається у загальній статистиці. У перспективі інтеграція ВПО на рівних умовах із місцевим населенням, доступ до перекваліфікації та стабільної формальної зайнятості сприятимуть не лише скороченню розриву в доходах, але й загальному зміцненню ринку праці в постраждалих регіонах.

2.3. Кластерний аналіз

Кластеризація дає змогу не лише встановлювати наявність статистичних зв'язків між змінними, а й виявляти схожі за поведінкою регіони та групувати їх за спільними характеристиками. Це дозволяє візуалізувати географічну неоднорідність, зокрема в контексті розміщення ВПО, та його впливу на певні категорії, як от безробіття чи середня заробітна плата

Перед початком кластерного аналізу було проведено агрегування первинних регіональних даних в період з 2014 по 2021 роки. До масиву увійшли середні показники безробіття, частки ВПО від загальної чисельності населення, значення середньої ЗП. Усі змінні були стандартизовані, щоб усунути вплив різних масштабів вимірювання й забезпечити коректну роботу алгоритмів кластеризації. Стандартизація дозволяє зміщувати фокус з абсолютних значень на структурні подібності, що є ключовим у багатовимірному аналізі.

Метою цього підходу було виявлення груп регіонів із подібними структурними умовами, які можуть по-різному реагувати на наявність великої кількості ВПО. Зокрема, кластеризація дозволяє показати, які області здатні запропонувати ВПО можливості у вигляді достойної оплати праці, а які - демонструють прояви вразливості у вигляді високого рівня безробіття.

2.3.1. Безробіття

На Рис. 2.9. представлено кластеризацію регіонів України за двома показниками: рівнем безробіття та часткою ВПО, обидва у стандартизованому вигляді. Результатом кластеризації стали три чітко окреслені групи регіонів, кожна з яких демонструє характерні соціально-економічні особливості.

Перший кластер, що позначений червоним кольором включає лише два регіони - Донецьку та Луганську області. Вони мають одночасно найвищі значення як за часткою ВПО, так і за рівнем безробіття. Це логічно, враховуючи, що ці області є безпосереднім епіцентром бойових дій і основними донорами внутрішньої міграції в Україні. Високий рівень безробіття у цих регіонах є результатом не лише руйнування місцевої економіки, а й надмірного навантаження на інститути зайнятості та соціального захисту. Ці регіони демонструють критичну ситуацію, де міграційний фактор має найбільш руйнівний вплив на досліджувані показники.

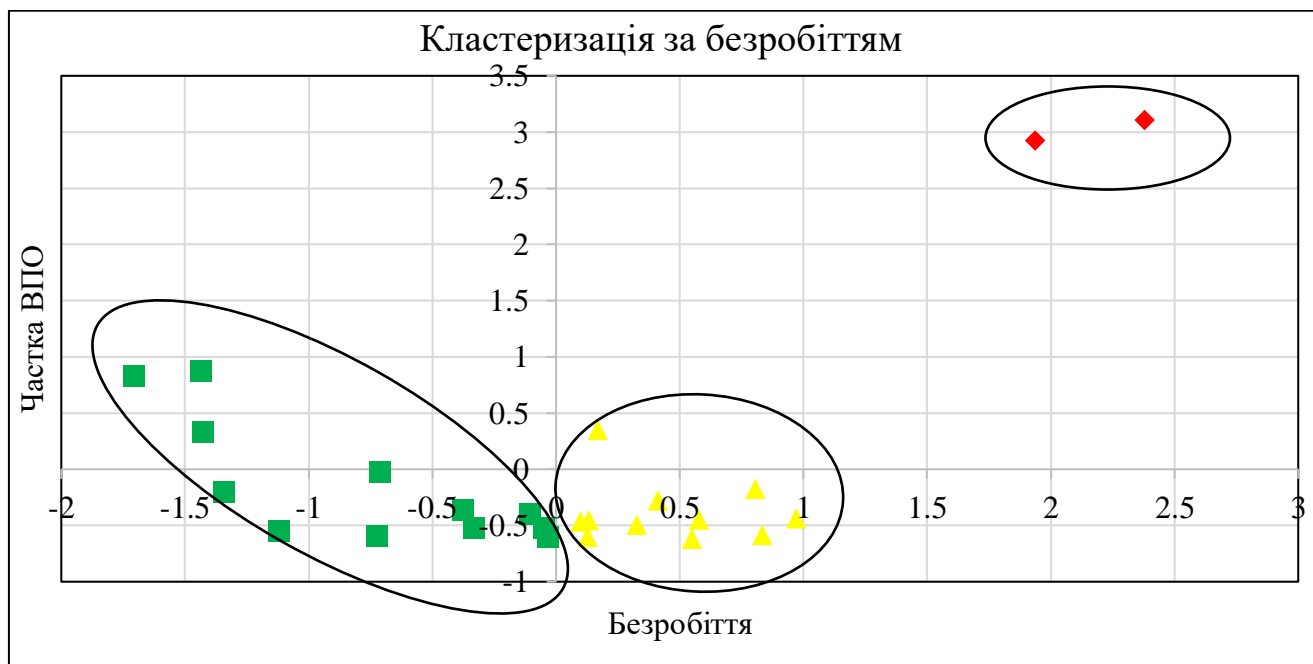

Рис.2.9. Кластеризація за безробіттям

Джерело: розрахунки автора

Другий кластер (жовтий), який об'єднує одинадцять регіонів, включає ті області, що мають середній рівень безробіття, та водночас помірну частку ВПО. До кластеру входять Кіровоградська, Волинська, Полтавська, Чернігівська, Тернопільська, Херсонська, Житомирська, Запорізька, Вінницька, Закарпатська та Миколаївська області. Для цієї групи характерна ситуація, коли регіони вже

мають певні проблеми з безробіттям, однак поки що не зазнають суттєвого тиску з боку ВПО. Саме ці області потенційно можуть стати вразливими у разі збільшення потоку внутрішніх переселенців, оскільки вже мають певні структурні проблеми з працевлаштуванням. Наразі вони виступають буферною зоною між стабільністю та критичністю.

Третій кластер позначений зеленим, включає регіони з найнижчим рівнем безробіття, та певною часткою ВПО. До нього входять Львівська, Київська, Одеська, Харківська, м.Київ, Рівненська, Черкаська, Івано-Франківська, Сумська та Хмельницька області. У цих регіонах поки що не спостерігається помітного впливу внутрішньої міграції на ринок праці, що забезпечує їм відносну стабільність. Водночас саме ці регіони мають найвищий потенціал для інтеграції ВПО у випадку продовження чи ескалації міграційних процесів. Зокрема, наявність ресурсів, нижчий рівень безробіття та розвинена інфраструктура робить їх найбільш придатними до адаптації мігрантів без значного соціального напруження.

Рис.2.10. Розподіл кластерів на мапі України

Джерело: розрахунки автора

Узагальнюючи, можна сказати, що частка ВПО є потужним фактором, що впливає на економічну ситуацію в регіоні не менше, ніж традиційні показники,

такі як безробіття. У регіонах з найвищою концентрацією переселенців спостерігається критичне перевантаження соціальних систем, що вимагає цілеспрямованої державної підтримки. У регіонах другого кластеру існує потенційна небезпека загострення проблем у разі збільшення міграційного навантаження. Натомість третій кластер це приклад певної стабільності. Дані регіони варто задіяти у розподілі навантаження, розміщенні нових хвиль ВПО та довгостроковій інтеграційній політиці.

2.3.2. Середня заробітна плата

Проведений кластерний аналіз на основі частки ВПО та середньої заробітної плати дозволяє виділити три чітко окреслені групи регіонів, кожна з яких демонструє різну соціально-економічну ситуацію. Результати класифікації свідчать про наявність закономірностей, які можуть вказувати на вплив ВПО на економічну активність та рівень оплати праці.

До зеленого кластеру потрапили м. Київ та Донецька область це регіони, які відрізняються від інших як за рівнем заробітної плати, так і за часткою ВПО. Київ демонструє високий рівень оплати праці, що є очікуваним для столиці з високою діловою активністю. Водночас Донецька область має надзвичайно високу частку переміщених осіб. Попри це, середня заробітна плата регіону залишається однією з найвищих серед областей, і це може вказувати на збереження стратегічно важливих промислових об'єктів та висококваліфікованих кадрів навіть в умовах війни. Присутність цих двох регіонів у одному кластері говорить про те, що високий рівень середньої ЗП може поєднуватися як з високим, так і з помірним рівнем соціального навантаження, обумовленого ВПО.

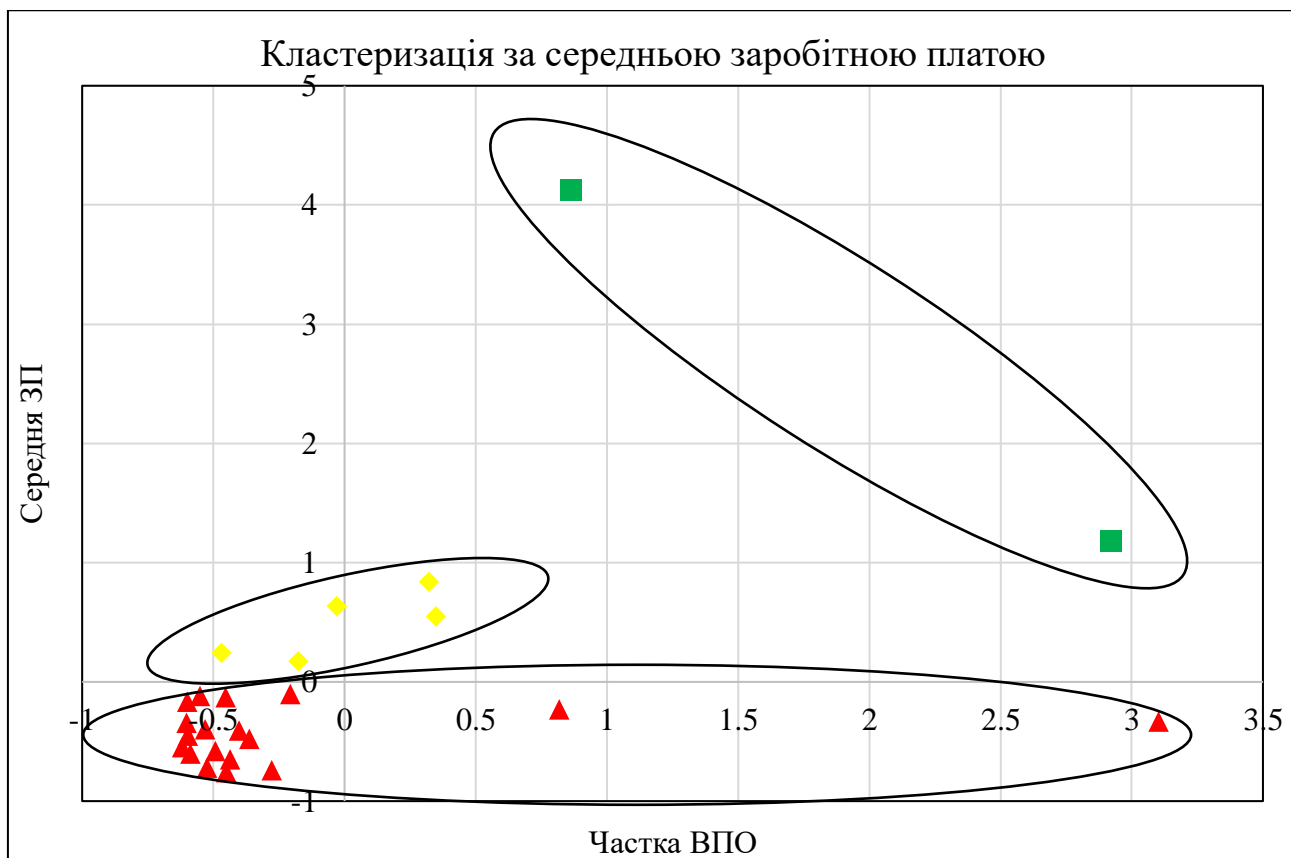

Рис.2.11. Кластеризація за середньою ЗП

Джерело: розрахунки автора

Другий кластер включає Київську, Дніпропетровську, Запорізьку, Миколаївську, Харківську та Полтавську області. Ці регіони мають помірну частку ВПО та середній рівень заробітної плати. Водночас вони часто виконують функцію не лише транзитних а й регіонів, що стають новим місцем для переміщених осіб, залишаючись при цьому важливими індустріальними центрами. Це свідчить про відносно стабільну економічну ситуацію, частка ВПО має помірні значення, а економіка здатна адаптуватися до хвиль міграції. Можна припустити, що в таких регіонах політика соціальної інтеграції ВПО є відносно успішною.

До червоного кластеру потрапили всі інші регіони, які характеризуються або низьким рівнем середньої заробітної плати, або нижчою часткою ВПО. Цей кластер можна умовно визначити як "традиційний" - регіони, які або менш привабливі для ВПО, або мають слабшу економіку, що не здатна забезпечити високі доходи.

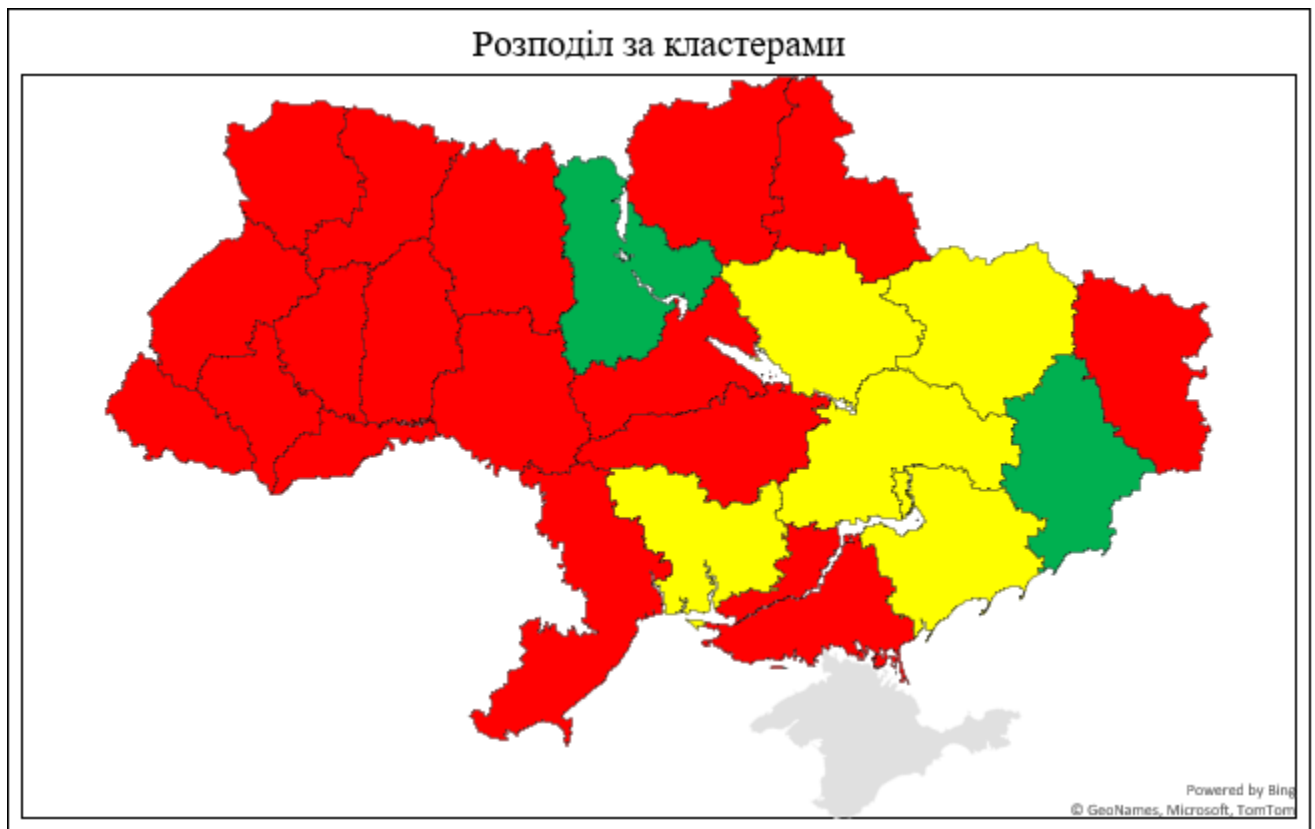

Рис.2.12. Розподіл кластерів на мапі України

Джерело: розрахунки автора

У підсумку, кластеризація вказує на те, що висока частка ВПО не завжди є тягарем для економіки регіону. Навпаки - за належного управління та наявності ресурсів вона може стати фактором зростання. Найкращий приклад Донецька область, де попри велику кількість викликів, середня заробітна плата залишається досить достойною. Аналіз також підкреслює необхідність цільової політики щодо регіонів третього кластеру, які потребують посиленої підтримки задля економічної адаптації до наслідків внутрішньої міграції. Варто стимулювати підвищення заробітних плат даних регіонів, з метою інтеграції більшої кількості переміщених осіб, та забезпеченням їх достойного рівня оплати праці.

РОЗДІЛ 3. МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ НА ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ

Економетричне моделювання виступає ключовим інструментом дослідження складних соціально-економічних процесів, зумовлених внутрішнім переміщенням. Воно дозволяє не лише виявити статистично значущі зв'язки між змінними, але й надати прогностичні оцінки впливу тих чи інших факторів на регіональний розвиток. Завдяки моделюванню можливо ефективно проаналізувати вплив окремих чинників, усунути вплив супутніх ефектів та сформулювати більш точні і доказові бази даних. Застосування економетричних підходів створює умови для виявлення неочевидних взаємозв'язків і є основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. В даному випадку моделювання дозволяє виявити наявність і силу статистичних взаємозв'язків між змінними та надати кількісну оцінку впливу внутрішньої міграції на економічний розвиток України.

3.1. Моделювання впливу ВПО на рівень безробіття

Одним із найбільш поширених і теоретично обґрунтованих підходів до побудови економетричних моделей є метод найменших квадратів. Основна ідея даного підходу полягає в мінімізації суми квадратів відхилень фактичних значень залежної змінної від значень, які передбачає модель, тобто забезпеченні найкращого наближення моделі до реальних даних. Застосування МНК у дослідженні рівня безробіття в контексті переміщення населення дозволяє наочно продемонструвати його вплив на досліджувану величину. Досліджуваний період був обраний в межах з 2016 по 2021 рр. табл.3.1. Представляє лише дані за перший рік, інша частина бази даних - Додаток Б та додаток В. Враховувалися такі змінні, як: рівень безробіття регіону, чисельність населення, кількість та частка ВПО в регіоні, а також ВРП регіонів. Крім того, у процесі моделювання рівня безробіття в Україні однією з ключових незалежних змінних було обрано густоту населення, що дало змогу врахувати демографічний і територіальний аспект.

Таблиця 3.1.

Зведена таблиця №1

Область	Рік	Рівень безробіття (%)	Чисельність населення	Кількість ВПО
Вінницька	2016	9,7	1596300	14351
Волинська	2016	11,5	1041800	4774
Дніпропетровська	2016	7,9	3242600	77124
Донецька	2016	14,1	4254600	559864
Житомирська	2016	11,2	1244000	12176
Закарпатська	2016	10,0	1259000	3546
Запорізька	2016	10,0	1746600	92315
Івано-Франківська	2016	8,8	1381100	4862
Київська	2016	6,8	1733300	57174
Кіровоградська	2016	12,4	969500	14921
Луганська	2016	16,0	2200300	292031
Львівська	2016	7,7	2534100	12122
Миколаївська	2016	9,7	1154200	8607
Одеська	2016	6,8	2388400	42675
Полтавська	2016	12,6	1432900	29959
Рівненська	2016	10,6	1162300	3204
Сумська	2016	9,3	1108900	16116
Тернопільська	2016	11,5	1062400	2516
Харківська	2016	6,4	2709900	194226
Херсонська	2016	11,2	1059000	16710
Хмельницька	2016	9,4	1289800	6930
Черкаська	2016	10,4	1237100	13805
Чернівецька	2016	8,7	909000	3434
Чернігівська	2016	11,3	1039200	9623
м.Київ	2016	6,7	2916200	157345

Джерело: [23],[28],[29],[6]

Зведена таблиця №2

Регіон	Рік	Частка ВПО	ВРП регіону, млрд. грн.	Густота населення	Площа, км ²
Вінницька	2016	0,90%	74,41	60,21	26 513
Волинська	2016	0,46%	35,74	51,72	20 144
Дніпропетровська	2016	2,38%	244,48	101,60	31 914
Донецька	2016	13,16%	137,50	160,45	26 517
Житомирська	2016	0,98%	47,92	41,70	29 832
Закарпатська	2016	0,28%	32,39	98,54	12 777
Запорізька	2016	5,29%	104,32	64,26	27 180
Івано-Франківська	2016	0,35%	51,40	99,36	13 900
Київська	2016	3,30%	128,64	61,62	28 131
Кіровоградська	2016	1,54%	46,02	39,43	24 588
Луганська	2016	13,27%	31,36	82,46	26 684
Львівська	2016	0,48%	114,84	116,07	21 833
Миколаївська	2016	0,75%	57,82	46,92	24 598
Одеська	2016	1,79%	119,80	71,70	33 310
Полтавська	2016	2,09%	116,27	49,84	28 748
Рівненська	2016	0,28%	39,47	57,98	20 047
Сумська	2016	1,45%	46,29	46,53	23 834
Тернопільська	2016	0,24%	31,07	76,86	13 823
Харківська	2016	7,17%	154,87	86,26	31 415
Херсонська	2016	1,58%	38,74	37,21	28 461
Хмельницька	2016	0,54%	48,86	62,48	20 645
Черкаська	2016	1,12%	59,41	59,19	20 900
Чернівецька	2016	0,38%	21,24	112,26	8 097
Чернігівська	2016	0,93%	43,36	32,61	31 865
м.Київ	2016	5,40%	559,14	3475,80	839

Джерело:[23],[28],[29],[6]

Щільність населення - це показник, який визначає кількість жителів на одиницю площі і є важливим індикатором соціально-економічного навантаження на регіони. Цей показник безпосередньо впливає на ситуацію на ринку праці: у регіонах з високою густиною населення зазвичай спостерігається вища

конкуренція за робочі місця, що може підвищувати рівень безробіття, особливо серед молоді та некваліфікованих працівників. Водночас у малозаселених регіонах може бракувати економічної активності, що також негативно впливає на рівень зайнятості. Включення густоти населення до моделі дозволяє врахувати ці регіональні відмінності, що є особливо актуальним для України, що має значні диспропорції між областями. Це дає змогу зробити висновки не лише про загальні національні тенденції, а й про специфіку впливу на рівень безробіття. Таким чином, використання даного показника як одного з чинників дає змогу зробити модель більш чутливою до територіальних особливостей, підвищити її точність і практичну цінність. Провівши аналіз, отримуємо наступну статистику:

Таблиця 3.3.

Результати моделі безробіття

Регресійна статистика				
Множинний R	0,64			
R-квадрат	0,41			
Нормований R-квадрат	0,40			
Стандартна похибка	1,87			
K-ть спостережень	150			
	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-Значення
Y-перетин	10,17	0,24	42,12	0,00
Частка ВПО	0,36	0,05	7,91	0,01
ВРП регіону, млрд. грн.	-0,01	0,00	-5,32	0,04
Густота населення	0,00	0,00	1,30	0,19

Джерело: розрахунки автора

Регресійна статистика моделі підтверджує наявність помірного лінійного зв'язку між рівнем безробіття та вибраними змінними, що підтверджується значенням множинного коефіцієнта кореляції, а також коефіцієнтом детермінації $R^2 = 0,41$. Це означає, що модель пояснює приблизно 41% варіації у рівні безробіття, що є прийнятним результатом, оскільки при аналізі подібних категорій вплив багатьох зовнішніх чинників часто складно врахувати повністю.

Найбільш значущим фактором виявилася частка внутрішньо переміщених осіб ВПО. Коефіцієнт при цій змінній становить 0,36, що свідчить про те, що збільшення частки ВПО на 1% в регіонах асоціюється зі зростанням рівня безробіття приблизно на 0,36%. Це статистично значущий показник (p -значення $\approx 0,0058$), що вказує на високу достовірність впливу. Такий результат повністю узгоджується з реальними соціально-економічними процесами в Україні в умовах воєнних дій. Як вже було зазначено, міграція спричиняє навантаження на ринок праці в регіонах, що приймають ВПО, конкуренція серед фахівців призводить до підвищення рівня безробіття.

Інший важливий показник - валовий регіональний продукт, що має від'ємний коефіцієнт. Це означає, що зі збільшенням регіонального економічного виробництва рівень безробіття має тенденцію знижуватись, що повністю відповідає класичній економічній логіці. Високий рівень значущості цього коефіцієнта підтверджує, що економічна активність регіону залишається ключовим фактором зайнятості. ВРП відіграє роль буфера, який частково пом'якшує негативні наслідки внутрішньої міграції.

Щільність населення, як ще один включений до моделі показник, продемонструвала позитивний, але дуже слабкий і статистично незначущий зв'язок із рівнем безробіття, коефіцієнт $\approx 0,0005$; p -значення $\approx 0,197$. Це може свідчити про те, що сама по собі густота не визначає рівень безробіття, але є важливою у регіональному контексті. Зокрема, в умовах війни густонаселені регіони можуть по-різному реагувати на інтеграцію ВПО. В минулому розділі було визначено, що у деяких випадках це може призводити до конкуренції, в інших до швидкої імплементації на ринку праці. Тому включення цієї змінної до моделі важливе, навіть якщо її вплив не був статистично підтверджений у межах цієї вибірки.

Аналіз залишкової дисперсії показав, що загальна модель є статистично значущою F -статистика становить 33,60, а значення рівня значущості близьке до нуля. Це свідчить про те, що модель у цілому достовірно пояснює зміну рівня безробіття хоча б однією зі змінних.

Підтвердженням загальної логіки моделі є Рис.3.1., на якому видно помірний спадний тренд: лінія регресії має негативний нахил, що вказує на загальну тенденцію до зниження рівня безробіття за певних умов. Водночас велика щільність точок між 8% і 10% рівня безробіття свідчить про сконцентрованість основної маси спостережень. Декілька викидів у зоні дуже високого або дуже низького безробіття можуть відображати специфіку окремих регіонів, які пережили або значне зростання внутрішнього потоку мігрантів, або навпаки - втрату робочої сили та економічної активності. Таким чином, модель підтверджує вплив демографічних і економічних факторів на безробіття в Україні в умовах війни. Найбільший акцент слід зробити на частці ВПО як головному чиннику, що переорієнтовує структуру регіонального ринку праці. Разом із економічною активністю та просторовими характеристиками ця модель дає змогу краще розуміти соціально-економічні наслідки війни й потенційні напрями для державної політики щодо інтеграції ВПО, стимулювання регіонального розвитку та зменшення безробіття.

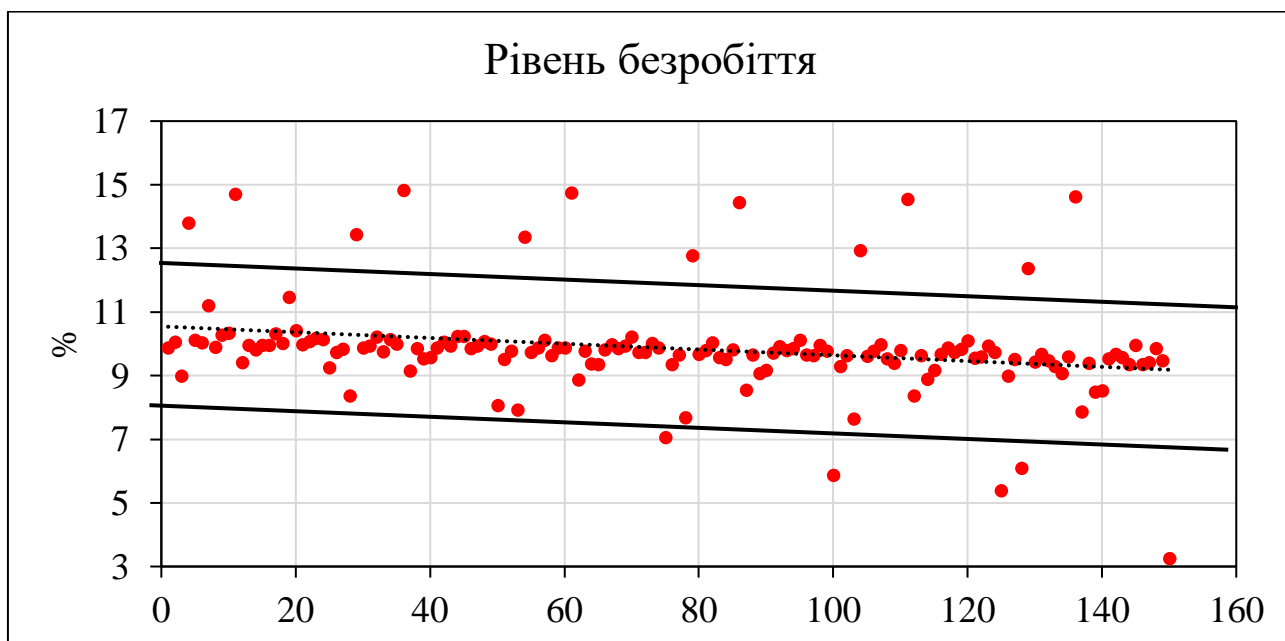

Рис.3.1. Модель рівня безробіття

Джерело: розрахунки автора

Представлений графік відображає розсіювання змодельованих значень рівня безробіття для 160 спостережень, що використовувались у побудові економетричної моделі. З графіка видно, що лінія тренду має незначний спадний

нахил, що відповідає помірному негативному тренду у зміні рівня безробіття, це узгоджується з результатами регресійного аналізу, де ВРП має негативний коефіцієнт. Це свідчить про загальну закономірність: зі зростанням економічної активності, а також із певними регіональними відмінностями, рівень безробіття має тенденцію до зниження.

Основна кількість точок зосереджена компактно в межах певного інтервалу, що вказує на відносну стабільність моделі, однак певна дисперсія залишкових значень свідчить про наявність факторів, не врахованих у поточній моделі. Це підтверджується і регресійною статистикою. Модель пояснює лише частину варіацій, імовірно, існують додаткові важливі змінні, що впливають на безробіття в умовах війни. Загалом графік підтверджує, що модель виявляє реальну, хоч і не дуже сильну лінійну залежність між дослідженими змінними та рівнем безробіття. Він також ілюструє значущість частки ВПО як рушія регіонального навантаження на ринок праці, а також різноманіття ситуацій по країні, що потребує глибшого регіонального аналізу.

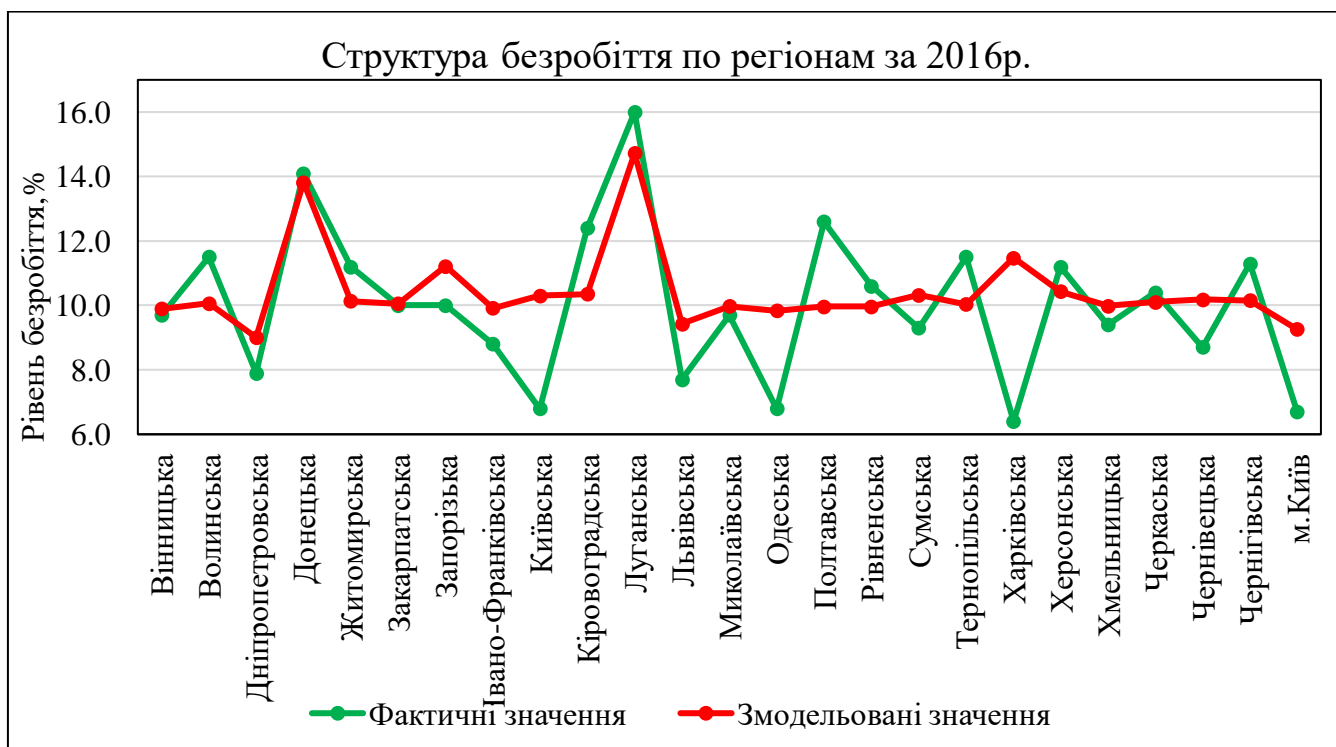

Рис.3.2. Структура безробіття за регіонами 2016р.

Джерело: розрахунки автора

Рис. 3.2. демонструє порівняння фактичних та змодельованих значень безробіття по регіонах України за 2016 рік. Враховуючи метод, що використовувався при моделюванні, зрозуміло чому червона лінія, що відображає змодельовані значення, є більш згладженою порівняно з фактичними коливаннями, особливо у регіонах з різкими піками або провалами.

Загалом, модель добре відтворює основну динаміку рівня безробіття. В регіонах з відносно стабільною економічною ситуацією, наприклад: Київ, Львівська, Рівненська області, змодельовані та фактичні значення практично збігаються, що свідчить про високу точність апроксимації. Середнє абсолютне відхилення між фактичними та змодельованими значеннями, за попередніми оцінками, коливається в межах 0,8 - 1,2 відсотків, що є прийнятним результатом для регіонального рівня аналізу.

Метод найменших квадратів, будучи методом середньої тенденції, згладжує екстремальні значення. Наприклад, у Донецькій, Луганській, Житомирській областях, де фактичні показники безробіття різко вищі за середні, змодельовані значення дещо занижені. Це зумовлено властивістю методу - зменшувати вплив окремих аномальних спостережень задля покращення загального прогнозу. Аналогічна ситуація в областях з нетипово низькими показниками, як-от у Тернопільській чи Кіровоградській, де модель "підтягує" змодельоване значення ближче до середнього рівня, щоб зберегти загальну логіку розрахунку.

Крім того, важливо відзначити, що модель відображає загальну структурну закономірність, але не враховує певні локальні особливості, як от: наявність великої концентрації підприємства, сезонний характер зайнятості, залученість населення у тіньовому секторі економіки тощо, що може пояснювати окремі значні відхилення.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що побудована модель на основі МНК демонструє задовільну точність, враховуючи доступні дані. Вона дозволяє отримати наближене уявлення про розподіл безробіття в регіональному розрізі, визначити загальні закономірності та дозволяє розробляти більш гнучку політику відносно зменшення безробіття серед ВПО та усього населення країни в цілому.

3.2. Моделювання ВРП

Важливим та необхідним є дослідження впливу ВПО саме на формування валового регіонального продукту, таким чином було обрано набір незалежних змінних, а саме - частка ВПО у регіоні, рівень безробіття та густоту населення. Досліджуваний період збігається з тим, що використовувалися у попередній моделі. У якості залежної змінної був обраний ВРП відповідно.

Таблиця 3.4.

Результати моделі ВРП

Регресійна статистика				
Множинний R	0,87			
R-квадрат	0,76			
Нормований R-квадрат	0,76			
Стандартна похибка	88,89			
К-ть спостережень	150			
	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-Значення
Y-перетин	274,85	34,83	7,89	0,01
Частка ВПО	9,99	2,44	4,09	0,01
Рівень безробіття	-19,15	3,60	-5,32	0,04
Густота населення	0,20	0,01	16,36	0,01

Джерело: розрахунки автора

Модель демонструє високий рівень пояснювальної здатності: множинний коефіцієнт кореляції становить 0,87, що вказує на сильний зв'язок між ВРП та сукупністю незалежних змінних. Значення $R^2 = 0,76$ свідчить про те, що близько 76% варіації у ВРП може бути пояснено моделлю. Цей показник є важливим, оскільки підтверджує взаємозв'язок між досліджуваними величинами, та вказує на адекватність моделі. Нормований R^2 також високий, що підтверджує стабільність моделі після корекції на кількість предикторів.

F-критерій у дисперсійному аналізі дорівнює 156,67 при надзвичайно низькому рівні значущості, який близький до нуля, що підтверджує статистичну значущість моделі в цілому - принаймні одна з незалежних змінних суттєво впливає на ВРП.

Частка ВПО має коефіцієнт рівняння майже 10. Таким чином, можемо дійти висновку, що є позитивний і статистично значущий вплив на ВРП. Це доволі реалістичний результат, оскільки збільшення кількості переміщеного населення може стимулювати внутрішнє споживання, попит на житло, соціальні послуги та тимчасову зайнятість, що в короткостроковій перспективі здатне впливати позитивно на обсяг регіонального виробництва. Високий t-статистичний показник - 4,09 та значення $p = 0,001$ підтверджують достовірність цього впливу.

Безробіття, в свою чергу, як і очікувалося, має негативний та статистично значущий вплив на рівень регіонального ВРП. Це означає, що зі зростанням рівня безробіття економічна активність у регіоні скорочується. Коефіцієнт -19,15 демонструє значну чутливість ВРП до змін у зайнятості. $P \approx 0,04$ свідчить про високий рівень статистичної значущості, а t-статистика -5,32 - про стабільність і вплив.

Ця модель також включає щільність населення, як певний фактор, що виступати маркером центру тяжіння для ВПО. Коефіцієнт також позитивний, що вказує на те, що густонаселені регіони зазвичай мають більш розвинену інфраструктуру, більшу концентрацію підприємств і трудових ресурсів, що сприяє більшій економічній продуктивності. Коефіцієнт є статистично значущим а величина t-статистики дуже висока, що вказує на сильний ефект.

Отримані результати дають підстави зробити низку важливих висновків щодо функціонування економіки регіонів України в умовах війни. По-перше, модель підтверджує, що економічна активність є тісно пов'язаною з демографічними характеристиками, зокрема з динамікою внутрішньої міграції. Незважаючи на тиск ВПО на соціальну сферу, наявність працездатного населення цієї категорії в регіоні може супроводжуватись позитивними ефектами для місцевої економіки. По-друге, рівень безробіття залишається ключовим обмежувальним фактором для зростання - без ефективної політики зайнятості та адаптації трудових ресурсів сталий розвиток неможливий. Крім того, концентрація населення в регіонах продовжує виступати структурною перевагою

регіонів вона створює основу для масштабування бізнесу, доступу до ринків і швидшої мобілізації ресурсів.

Таким чином, дана модель дозволяє сформулювати обґрунтовані рекомендації для політики економічного відновлення: стимулювання економічної інтеграції ВПО, підтримка зайнятості у регіонах з великою кількістю ВПО, а також розвиток інфраструктури у менш густонаселених регіонах задля балансу економічного потенціалу країни.

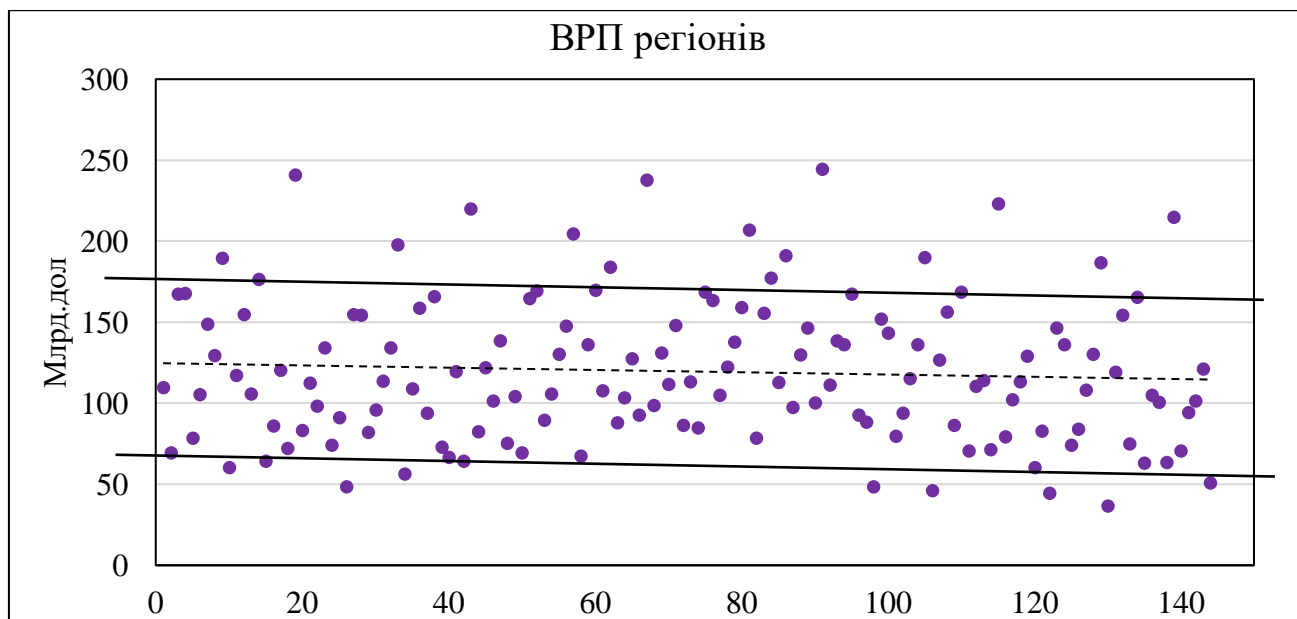

Рис.3.3. Модель ВРП регіонів

Джерело: розрахунки автора

Представлений графік ілюструє розподіл ВРП по регіонах України впродовж досліджуваного періоду. На діаграмі чітко простежується загальна тенденція до зниження рівня ВРП, що відображено у вигляді похилої регресійної прямої, а також верхньої та нижньої межі довірчого інтервалу. Попри помітну варіативність значень ВРП, основна маса регіонів зосереджена в межах інтервалу від 75 до 150 млрд грн, що відповідає типовим економічним показникам регіонального рівня. Значна розкиданість точок свідчить про неоднорідність економічного розвитку регіонів, що є очікуваним у країні з сильно вираженими внутрішніми соціально-економічними диспропорціями, особливо в умовах війни.

Окрему увагу слід звернути на рішення виключити з візуалізації місто Київ, оскільки його показники ВРП є істотно вищими за середньорегіональні значення і спотворюють загальну картину розподілу. Проте, Київ не був виключений із самої економетричної моделі, що є виправданим, адже наявність такого економічного "викиду" посилює статистичну значущість моделі, надаючи їй реалістичності та враховуючи концентрацію економічного потенціалу в столиці. Таким чином, графік демонструє не лише загальні закономірності у розподілі ВРП, але й підтверджує результат регресійного аналізу: значення ВРП дійсно пов'язані із демографічними характеристиками регіонів. Зокрема, на фоні переважного зниження економічної активності чітко видно, що окремі регіони мають стабільно вищі показники, ймовірно через сприятливе розміщення, кращу інфраструктуру або більшу густоту населення, що, як доведено моделлю, позитивно впливає на ВРП. Цей графік є наочним підтвердженням доцільності використання методу найменших квадратів у дослідженні регіональних економічних трендів, і дозволяє зробити висновки не лише щодо окремих регіонів, а й щодо загальної картини функціонування економіки України в умовах кризи.

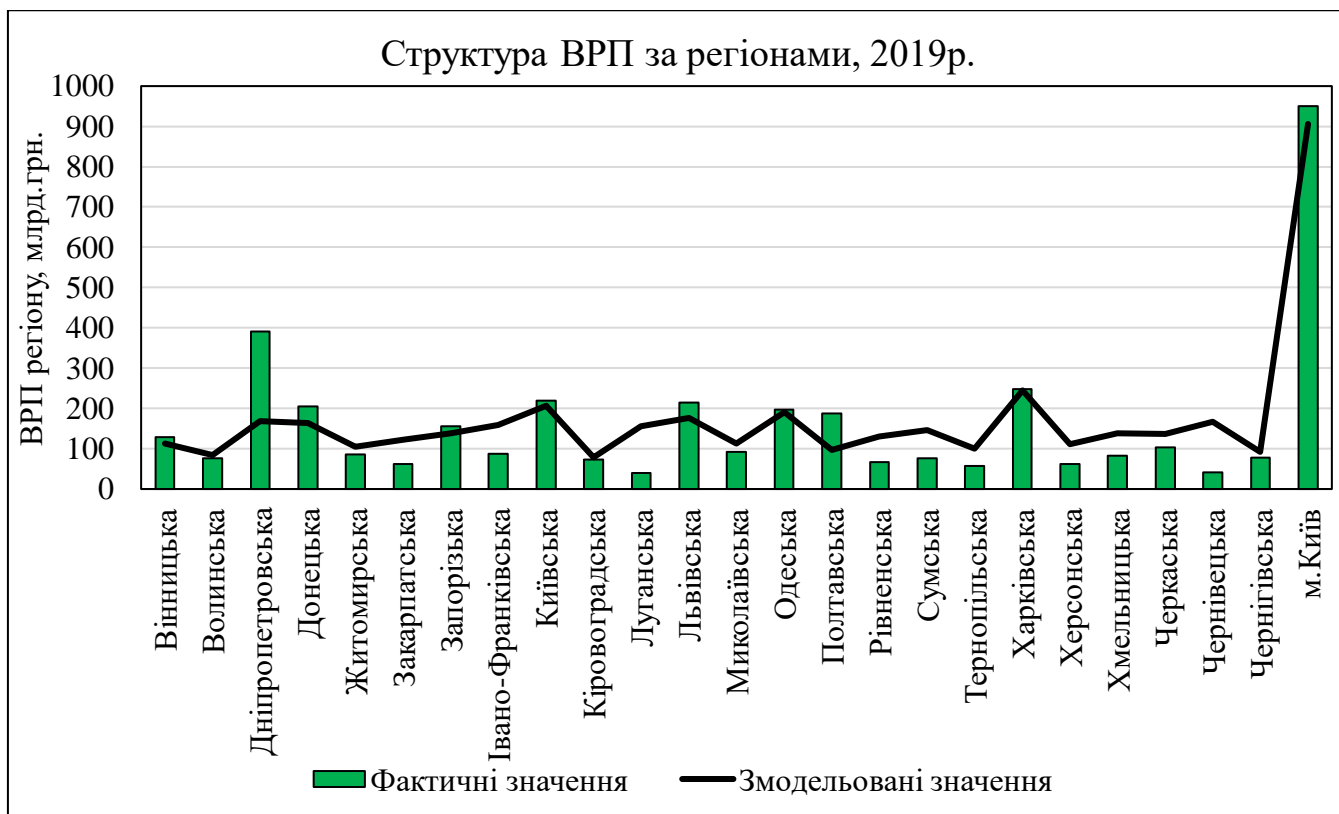

Рис.3.4. Структура ВРП регіонів за 2019 р.

Джерело: розрахунки автора

Для наочного зображення було використано змодельовані та фактичні дані за 2019р, як приклад. Загалом, модель демонструє доволі високу якість апроксимації - для більшості регіонів змодельовані значення близькі до реальних. Особливо добре видно, як модель влучно відтворює середній рівень ВРП у західних, північних і центральних регіонах, що вказує на стійкий зв'язок між включеними змінними та економічним результатом. Проте для деяких регіонів спостерігається істотне відхилення, що пояснюється специфічними місцевими факторами, які не охоплені моделлю.

Окрему увагу заслуговує місто Київ, яке має суттєво вищий ВРП, що значно перевищує як модельну оцінку, так і показники інших регіонів. Це підкреслює його виключне економічне становище, обумовлене високою концентрацією бізнесу, фінансових інститутів та адміністративних структур.

Підсумовуючи, можна зазначити що одна з ключових змінних у моделі - частка ВПО, виявилася високо значущою у впливі на ВРП. Це вказує на те, що внутрішня міграція внаслідок збройної агресії не лише створює соціальні

виклики, але й формує нові центри економічної активності. У регіонах, які приймають велику кількість переселенців, відбувається стимулювання попиту, розширення ринку праці та зростання обсягів місцевих послуг, що загалом позитивно впливає на формування ВРП. Отже, переміщене населення виступає не лише як група, що потребує допомоги, а й як фактор економічного перерозподілу та локального зростання. Це свідчить про важливість урахування географічних особливостей у процесах планування економічної політики на регіональному рівні.

3.3. Моделювання та прогнозування сукупних доходів місцевих бюджетів з урахуванням ВПО

Метою цього пункту є створення моделі, що дозволяє дослідити вплив кількості ВПО, а також інших показників на сукупні доходи місцевих бюджетів України. Отримані результати дозволяють не лише зрозуміти існуючі взаємозв'язки, а й спрогнозувати потенційні зміни у фіскальній політиці на найближчі роки з урахуванням подальшого розвитку ситуації із внутрішнім переміщенням населення.

Таблиця 3.5.

Зведена таблиця №3

Рік	Доходи місцевих бюджетів, млрд.грн.	Середньорічний курс USD/UAN	Кількість ВПО, млн.осіб	Середня ЗП, USD
2014	4,4	11,9	0,8	292,7
2015	4,6	21,8	1,3	192,1
2016	5,7	25,6	1,7	202,9
2017	7,2	26,6	1,5	267,1
2018	8,6	27,2	1,5	325,9
2019	10,6	25,9	1,4	406,1
2020	10,8	27,0	1,4	429,9
2021	12,9	27,3	1,5	476,9
2022	13,6	36,6	5,9	406,4
2023	12,1	36,6	3,7	476,9
2024	11,1	40,8	3,7	526,3

Джерело: [28],[32],[33]

Для більш об'єктивних результатів обсяг сукупних доходів було поділено на середньорічний курс, щоб зменшити фактор впливу девальвації. Наведена регресійна модель аналізує вплив кількості ВПО та середньої заробітної плати в доларах США на сукупні доходи місцевих бюджетів. Модель демонструє високу якість коефіцієнт детермінації R^2 становить 0,823, тобто 82,3% варіації доходів місцевих бюджетів співпадає з включеними до моделі змінними. Множинний коефіцієнт кореляції вказує на сильний лінійний зв'язок між фактичними і прогнозованими значеннями. Показник F дорівнює 0,00098, що свідчить про статистичну значущість моделі загалом.

Таблиця 3.6.

Результати моделі доходів

Регресійна статистика				
Множинний R	0,91			
R-квадрат	0,82			
Нормований R-квадрат	0,78			
Стандартна похибка	1,56			
К-ть спостережень	11			
	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-Значення
Y-перетин	0,10	1,64	0,06	0,95
Кількість ВПО	0,64	0,36	1,75	0,12
Середня ЗП, USD	0,02	0,00	4,35	0,00

Джерело: розрахунки автора

Середня зарплата виявилась статистично значущою змінною (P-значення = 0,0024), а її коефіцієнт дорівнює 0,021, тобто зростання середньої зарплати на 1 долар США пов'язане зі зростанням доходів місцевих бюджетів приблизно на 0,021 умовної одиниці. Натомість вплив кількості ВПО виявився менш статистично важливим $P=0,117$, хоча коефіцієнт позитивний, що означає наявність тенденції: зі зростанням кількості ВПО доходи місцевих бюджетів, як

правило, також зростають, але ця залежність недостатньо підтверджена статистично для цієї вибірки.

Таким чином, модель підтверджує вагомий вплив середньої зарплати на сукупні доходи місцевих бюджетів, тоді як зв'язок з кількістю ВПО потребує подальшого вивчення та урахуванням додаткових факторів. В цілому, аналіз результатів моделі дозволяє зробити обґрунтований висновок про наявність потенційного, хоч і не однозначного, впливу кількості внутрішньо переміщених осіб. Також важливо враховувати, що фактичний вплив ВПО може бути опосередкованим і залежить від таких чинників, як рівень інтеграції переміщених осіб у місцеву економіку, зайнятість, підтримка з боку держави, а також спроможність місцевої влади ефективно використовувати бюджетні ресурси. Узагальнюючи, можна сказати, що ВПО мають потенціал для впливу на бюджетну сферу регіонів, однак цей вплив є складним, багатоаспектним і варіюється залежно від контексту.

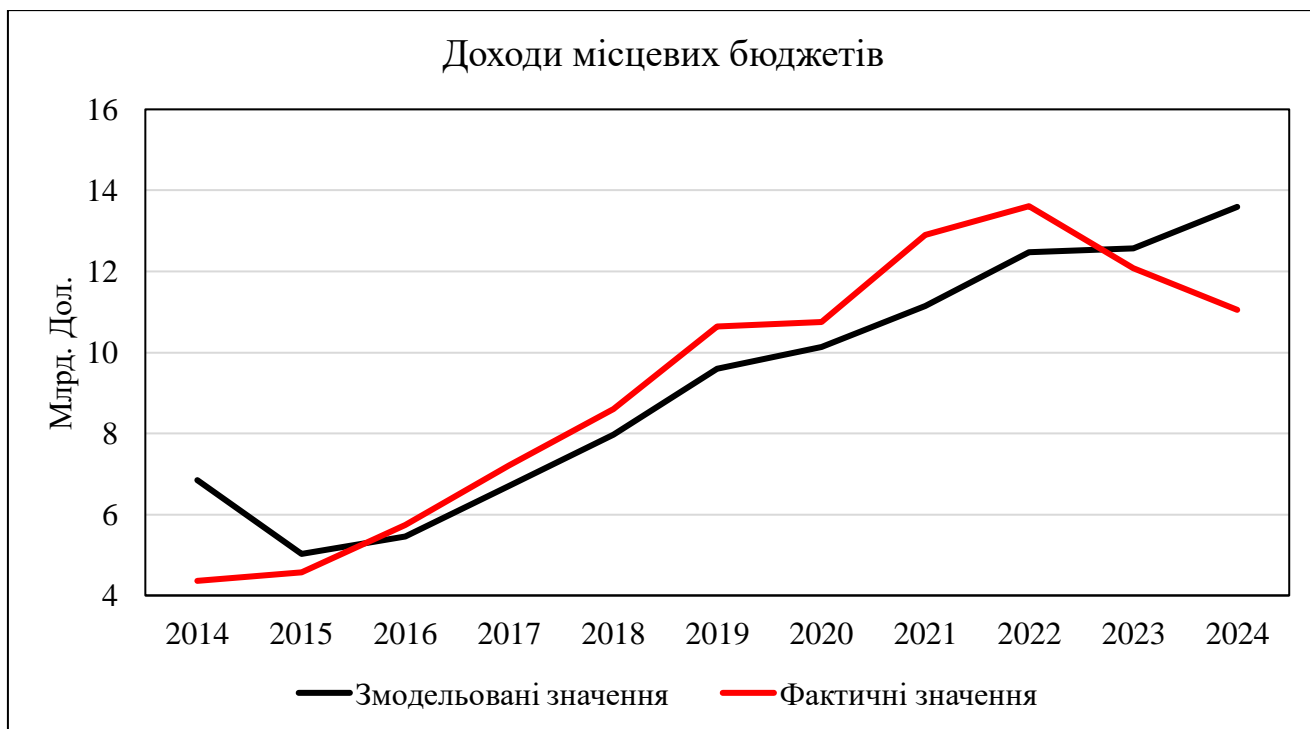

Рис.3.5. Доходи місцевих бюджетів 2014-2024рр.

Джерело: розрахунки автора

Рис. 3.5. Наочно демонструє результати моделювання. З графіка видно, що в цілому модель досить добре відтворює загальну тенденцію зростання бюджетних доходів у період 2015-2022 років. Особливо помітна відповідність

між змодельованими та фактичними значеннями в 2017-2021 роках, що свідчить про релевантність обраних змінних і їхній узгоджений зв'язок із доходами бюджетів у цей період.

Втім, у 2022 році фактичні доходи дещо перевищили змодельовані, що, ймовірно, пов'язано з впливом додаткових чинників, які не були включені до моделі - наприклад, надходження міжнародної допомоги, екстрені податкові зміни, чи короткостроковий бум економічної активності через військові потреби. Натомість у 2023 та 2024 роках спостерігається суттєве зниження фактичних доходів у порівнянні з прогнозними. Це може свідчити про посилення економічної нестабільності, падіння ділової активності, або скорочення трансфертів, тоді як модель на основі попередніх тенденцій продовжує прогнозувати помірне зростання.

Таким чином, діаграма вказує на те, що побудована модель добре враховує довгострокову динаміку основних макроекономічних факторів, однак не повністю охоплює вплив короткострокових шоків або нетипових подій, характерних для воєнного періоду.

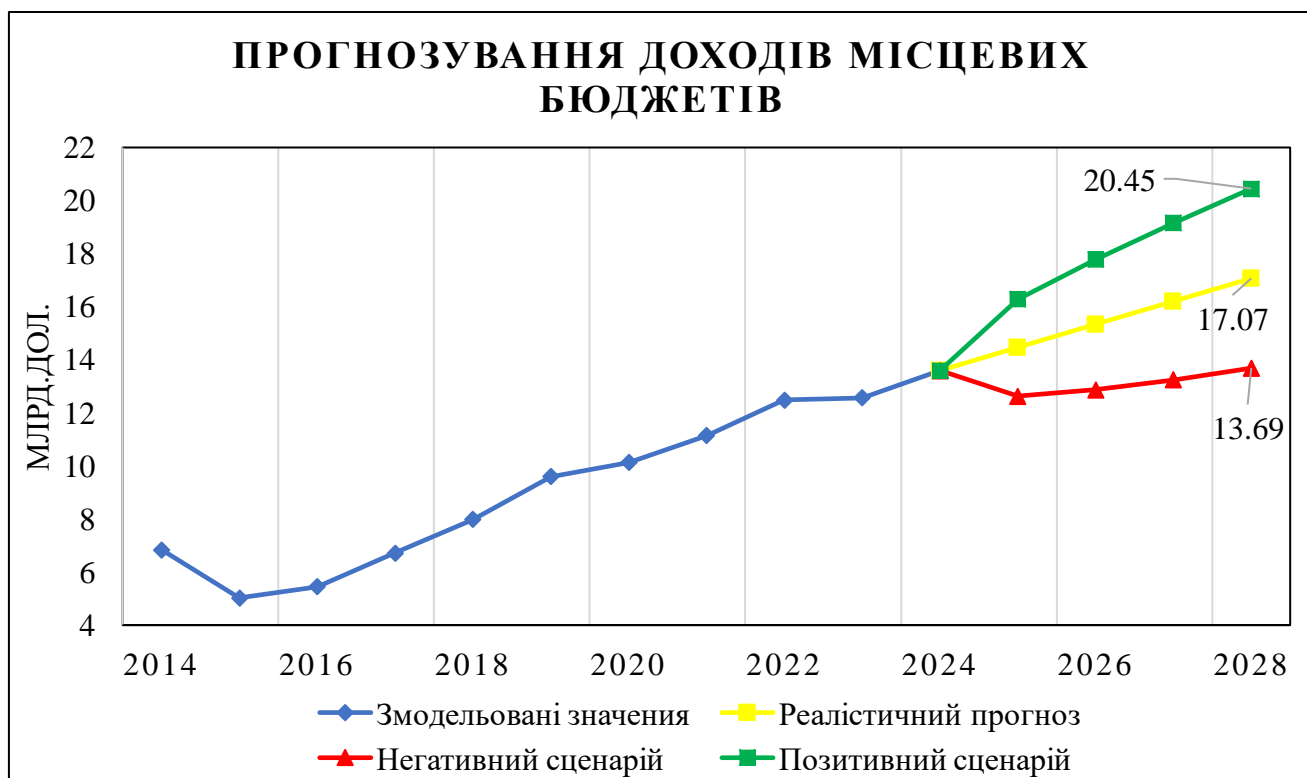

Рис.3.6. Прогнозування доходів місцевих бюджетів

Джерело: розрахунки автора

На основі створеної моделі було також додано прогнозування можливого рівня сукупних доходів місцевих бюджетів. Реалістичний сценарій (передбачає помірне, стабільне зростання доходів - до приблизно 17,07 млрд доларів у 2028 році. Цей сценарій базується на припущенні збереження нинішніх темпів економічного відновлення, стабільного рівня ВПО, що не буде досить суттєво коливатися, прогнозованого курсу та заробітних плат. Негативний сценарій відображає вплив шкідливих для економіки факторів, таких як падіння зайнятості, зменшення зовнішньої підтримки, економічний спад, або зниження середньої ЗП. Крім того, не виключено загострення військових дій, що можуть охопити більшу кількість територій, що в свою чергу призводитиме до збільшення внутрішнього переміщення населення та хаосу. У такому разі доходи зростатимуть дуже повільно, до 13,69 млрд дол. у 2028 році. І враховуючи попередні випадки економічного відновлення, падіння скоріш за все не буде довгостроковим. Позитивний сценарій в свою чергу демонструє оптимістичний варіант, за якого доходи місцевих бюджетів можуть сягнути понад 20 млрд дол. у 2028 році. Він базується на припущенні про повернення інвестицій, ефективну інтеграцію ВПО, зростання економічної активності та збільшення зарплат. Крім того, деокупація значних територій, може суттєво вплинути на підвищення рівня доходів, оскільки до економіки буде залучено більшу кількість громадян, що знаходилися під окупацією. Різниця між сценаріями підтверджує важливість управління ризиками та економічного планування - особливо в умовах невизначеності, викликаній війною та її наслідками.

3.4. Перспективи впровадження програм підтримки ВПО

У контексті глибоких соціально-економічних змін, спричинених внутрішнім переміщенням населення в умовах війни, особливо актуальним є впровадження ефективних програм підтримки ВПО. Проаналізувавши ситуацію, що склалася в контексті цього питання стає зрозуміло, що лише наявність фінансових ресурсів недостатня для повноцінної інтеграції цієї групи осіб в економічне та соціальне життя країни. Потрібна цілісна система заходів, яка має охоплювати різні аспекти: зайнятість, освіту, житло, охорону здоров'я та соціальний захист.

Однією з ключових проблем є низький рівень офіційної зайнятості серед ВПО. Це зумовлює не лише втрату потенційних доходів самих переселенців, але й недостатній рівень податкових надходжень до місцевих бюджетів. Тому важливим кроком має стати розширення програм активного сприяння зайнятості: фінансування професійного навчання, перекваліфікації, грантів на самозайнятість та розвиток малого бізнесу. Важливо, щоб ці програми були адаптовані до потреб конкретних регіонів та орієнтовані на локальні ринки праці. Крім того, суттєвого оновлення потребує політика, що спрямована на створення доступності житла для громадян. Частина ВПО проживає в орендованому житлі, що становить значний тягар для бюджету домогосподарств. Це знижує їхню споживчу активність та фінансову стабільність. Впровадження програм довгострокового пільгового кредитування або підтримки соціального житла дозволить забезпечити базову стабільність і стимулювати інтеграцію у нові регіони.

Особливу увагу слід приділяти молоді та жінкам працездатного віку - саме ці категорії можуть стати рушійною силою економічного зростання за умови належної підтримки. Освітні проєкти, стажування, підтримка цифрової грамотності та доступ до онлайн-навчання дозволять цим групам підвищити конкурентоспроможність і вийти на стабільний ринок праці. Це забезпечить суттєвий приріст економічних показників.

На рівні місцевого самоврядування доцільно впроваджувати інструменти моніторингу ефективності інтеграції ВПО, наприклад, через оцінку доступу до послуг, рівня зайнятості, участі в житті громади. Це дозволить не лише коригувати політики, але й робити їх більш актуальними. Залучення міжнародної технічної допомоги та співпраця з громадськими організаціями можуть стати ключовим ресурсом у реалізації таких програм.

Загалом, інтеграція ВПО - не лише соціальний виклик, а й стратегічна можливість. За наявності продуманих, гнучких та фінансово забезпечених програм підтримки внутрішньо переміщені особи можуть стати повноцінною частиною економічної системи країни, сприяючи її відновленню та стійкому

розвитку. Тому розробка й реалізація державних і регіональних програм підтримки ВПО має бути одним з пріоритетних напрямів державної політики на велику перспективу.

ВИСНОВКИ

Внутрішнє переміщення населення в умовах війни в Україні стало одним із наймасштабніших соціально-економічних явищ за увесь час незалежності країни, вплинувши на всі рівні економіки - від домогосподарств до державних доходів. У цій роботі здійснено комплексне дослідження економічних наслідків внутрішнього переміщення населення, зокрема його впливу на регіональні ринки праці, заробітну плату, а також сукупні доходи місцевих бюджетів.

Провівши ґрунтовний аналіз, було встановлено, що внутрішнє переміщення має довгострокові наслідки для регіонального розвитку, структури зайнятості, соціального навантаження та бюджетної політики. ВПО виступають не лише об'єктом соціальної підтримки, а й чинником потенційної економічної динаміки, який може бути ефективно інтегрований у господарську систему за умови правильно сформованої державної політики. Було встановлено, що області, які прийняли найбільшу кількість ВПО, одночасно зазнали і найбільшого соціального навантаження, але в ряді випадків продемонстрували і позитивну динаміку доходів бюджету завдяки зростанню споживчої активності, працевлаштуванню частини переселенців та державній підтримці.

Виходячи зі створеної моделі, що включала в себе рівень середньої заробітної плати, стає зрозуміло що даний показник є найбільш значущим предиктором доходів місцевих бюджетів, тоді як кількість ВПО демонструє позитивний, проте статистично нестійкий зв'язок. Це вказує на складну природу впливу ВПО на економіку - такий вплив опосередковується через зайнятість, доходи, мобільність та рівень соціальної інтеграції. Кластеризація регіонів дозволила виявити структурні подібності між областями з подібними рівнями ВПО та зарплат, а також виділити групи з найвищим ризиком економічного напруження. Сценарний прогноз на 2025-2028 роки показав, що при реалізації політик підтримки зайнятості та стабілізації економіки можливе повернення до стійкого зростання бюджетних надходжень навіть з урахуванням високого рівня внутрішнього переміщення.

Окрему увагу приділено впливу ВПО на ринок праці та заробітну плату. Було встановлено, що переселенці, як правило, отримують нижчі доходи, мають складніший доступ до кваліфікованої зайнятості, а рівень зайнятості серед них відстає від середнього по країні. Водночас існує тенденція до поступової адаптації, зростання рівня самозайнятості та часткова економічна мобільність. Це свідчить про потенціал для довгострокової інтеграції ВПО у соціально-економічне середовище, що може принести позитивний ефект як на рівні регіонів, так і для країни в цілому.

Враховуючи наявні дані запропоновано концепцію впровадження програм державної підтримки ВПО, спрямованих на стимулювання зайнятості, доступ до освіти, створення житлових можливостей і розширення соціальних сервісів. Такі програми мають бути не лише короткостроковим реагуванням на кризу, а частиною системної політики демографічного та економічного відновлення країни.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що внутрішнє переміщення населення це не лише гуманітарне явище, а й вагомий економічний фактор, який варто враховувати в процесі формування державної політики. Економічна інтеграція ВПО є не просто соціальним обов'язком, а також стратегічною інвестицією у стійкий розвиток України в умовах післявоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 №1706-VII.
2. Guiding Principles on Internal Displacement (UN, 1998).
3. Castles, S., & Miller, M. J. (2009). *The Age of Migration*. Palgrave Macmillan.
4. World Bank (2020). *Forcibly Displaced: Toward a Development Approach Supporting Refugees, the Internally Displaced, and Their Hosts*.
5. Міністерство соціальної політики України. Щомісячна аналітична довідка щодо ВПО в Україні. Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua>
6. International Organization for Migration (IOM). *Ukraine Displacement Reports, 2014-2024* - <https://www.iom.int>
7. Черняк Л.А. *Міграційні процеси в Україні: сучасні тенденції та виклики*. - К.: Інститут демографії, 2020.
8. OECD (2020). *The Impact of Migration on Regional Development*.
9. Hein de Haas et al. (2020). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. - Palgrave.
10. UNDP (2023). *Migration and Local Development in Eastern Europe and Central Asia*.
11. Todaro M. P., Harris J. R. *Migration and Development: A Theoretical Perspective*. - Oxford University Press, 2002.
12. Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2015). *Economic Development*. Pearson Education
13. Gujarati, D. N. (2015). *Basic Econometrics*. - McGraw-Hill.
14. Wooldridge, J. M. (2016). *Introductory Econometrics: A Modern Approach*. - Cengage.
15. Greene, W. H. (2018). *Econometric Analysis*. - Pearson.
16. Герасименко Г. (2021). *Економетричні методи в Ексел: навчальний посібник*. - КНЕУ.
17. UNHCR. *Global Trends in Forced Displacement*. - Geneva, 2022.

18. Світовий банк. *The Mobility of Displaced Populations: Syria Case Study*. - Washington, 2017.
19. OECD. *The Economic Impact of Forced Displacement*. - Paris: OECD Publishing, 2019.
20. UNDP Syria (2021). *Post-conflict Reintegration and Budget Burden*.
21. Соловійов В.М. (2016). *Міграційна політика України: сучасні виклики*. - К.: Наук. думка.
22. Палій О.І. (2020). *Міграційні процеси в Україні: соціально-економічний вимір*. - КНЕУ.
23. Державна служба статистики України - <https://www.ukrstat.gov.ua>
24. Центр економічної стратегії. *ВІПО в Україні: економічна інтеграція та виклики*. - К.: ЦЕС, 2021.
25. Кабінет Міністрів України. Офіційні звіти - <https://www.kmu.gov.ua>
26. Державна казначейська служба України - <https://www.treasury.gov.ua>
27. Decentralization.gov.ua - портал децентралізації:
<https://decentralization.gov.ua>
28. Міністерство фінансів України - <https://mof.gov.ua>
29. Міжнародна організація з міграції - <https://ukraine.iom.int/uk/mom-v-ukrayini>
30. Державна служба статистики України -
<https://data.gov.ua/organization/derzhavna-sluzhba-statystyky-ukrayiny>
31. Северодонецька міська військова адміністрація - <https://sed-rada.gov.ua/2016-rik/zvit-pro-stan-vikonannya-miskogo-byudzhetu-po-vidatkah-stanom-na-13102016-roku-vklyuchno>
32. Портал відкритих даних України — Data.gov.ua
33. Національний банк України - <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerate-chart>
34. Дія - Єдина державна вебплатформа електронних послуг - <https://diia.gov.ua>
35. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О., Козак Л. В. та ін. *Макроекономіка: підручник*. — К.: Знання, 2018. — 486 с.

36. Поворозник С. В. Економічні наслідки внутрішнього переміщення населення: український контекст. — Науковий вісник ПНУ, 2022. — №2. — С. 112-124.
37. Школа державного управління. Оцінка економічних втрат внаслідок внутрішнього переміщення населення в умовах війни. — Аналітична записка, 2023.
38. Василик О. Д. Бюджетна система України: Підручник. — К.: Центр учбової літератури, 2020. — 592 с.
39. Кучерявенко М. П., Барабаш О. О. Фінансове право України. — Харків: Право, 2021. — 446 с.
40. Єпіфанова І. Ю., Ярошенко І. П. Місцеві бюджети: доходи і видатки в умовах децентралізації. — Суми: УАБС НБУ, 2020. — 204 с.
41. Тимошенко І. В. Соціальні аспекти внутрішнього переміщення в Україні. — Київ: НІСД, 2022.
42. Центр економічного відновлення. Бюджетні виклики та регіональні фінанси в умовах воєнного стану. — 2023.

ДОДАТКИ

Додаток А

База даних кластерного аналізу

Регіон	Безробіття	Частка ВПО	ВРП регіону	Середня ЗП
Вінницька	10,23	0,79	119,45	8720,15
Волинська	11,87	0,32	65,61	8028,64
Дніпропетровська	8,27	2,28	383,13	9814,23
Донецька	14,43	12,66	198,35	10609,74
Житомирська	10,68	0,65	79,50	8060,68
Закарпатська	10,22	0,27	54,47	8664,52
Запорізька	10,32	3,61	155,48	9693,18
Івано-Франківська	8,23	0,28	81,73	8250,97
Київська	6,60	3,53	206,03	10116,25
Кіровоградська	12,18	0,85	68,54	7963,94
Луганська	15,47	13,29	38,74	8418,41
Львівська	7,32	0,45	197,70	8732,70
м.Київ	6,58	5,43	888,74	14874,56
Миколаївська	10,15	0,74	86,71	9253,24
Одеська	6,80	1,66	188,58	8751,69
Полтавська	11,80	1,78	180,55	9144,81
Рівненська	9,85	0,27	62,20	8404,10
Сумська	9,05	1,11	72,12	8206,65
Тернопільська	11,20	0,21	53,70	8109,34
Харківська	5,95	5,26	233,43	8568,51
Херсонська	10,88	1,41	60,05	7829,96
Хмельницька	9,15	0,52	81,26	8327,46
Черкаська	9,68	0,97	94,87	8314,23
Чернівецька	9,81	0,55	55,93	7861,93
Чернігівська	11,27	0,80	74,35	7808,33
Середнє значення	9,92	2,39	151,25	8901,13
Стандартне відхилення	2,33	3,51	173,27	1449,50
Агреговані дані				
Вінницька	0,13	-0,45	-0,18	-0,12
Волинська	0,84	-0,59	-0,49	-0,60
Дніпропетровська	-0,71	-0,03	1,34	0,63
Донецька	1,94	2,92	0,27	1,18
Житомирська	0,33	-0,49	-0,41	-0,58
Закарпатська	0,13	-0,60	-0,56	-0,16
Запорізька	0,17	0,35	0,02	0,55
Івано-Франківська	-0,72	-0,60	-0,40	-0,45
Київська	-1,42	0,32	0,32	0,84
Кіровоградська	0,97	-0,44	-0,48	-0,65
Луганська	2,38	3,10	-0,65	-0,33

Львівська	-1,12	-0,55	0,27	-0,12
м.Київ	-1,43	0,86	4,26	4,12
Миколаївська	0,10	-0,47	-0,37	0,24
Одеська	-1,34	-0,21	0,22	-0,10
Полтавська	0,81	-0,17	0,17	0,17
Рівненська	-0,03	-0,60	-0,51	-0,34
Сумська	-0,37	-0,36	-0,46	-0,48
Тернопільська	0,55	-0,62	-0,56	-0,55
Харківська	-1,70	0,82	0,47	-0,23
Херсонська	0,41	-0,28	-0,53	-0,74
Хмельницька	-0,33	-0,53	-0,40	-0,40
Черкаська	-0,10	-0,40	-0,33	-0,40
Чернівецька	-0,05	-0,52	-0,55	-0,72
Чернігівська	0,58	-0,45	-0,44	-0,75

Джерело:[23],[28],[29],[6]

Додаток Б

Зведена таблиця №4

Регіон	Рік	Рівень безробіття, %	Чисельність населення, осіб	Кількість ВПО
Вінницька	2017	10,7	1583082	14879
Волинська	2017	12,5	1039705	2887
Дніпропетровська	2017	8,5	3230775	74067
Донецька	2017	14,6	4222259	541037
Житомирська	2017	10,8	1235860	7291
Закарпатська	2017	10,5	1258466	3435
Запорізька	2017	10,7	1731329	54297
Івано-Франківська	2017	8,5	1378705	3465
Київська	2017	6,5	1744378	61542
Кіровоградська	2017	12,2	961003	7154
Луганська	2017	16,6	2181546	296639
Львівська	2017	7,5	2531818	12074
Миколаївська	2017	10,3	1145725	8339
Одеська	2017	7,3	2384796	39481
Полтавська	2017	12,0	1420329	26019
Рівненська	2017	11,6	1161705	3226
Сумська	2017	9,1	1099407	11088
Тернопільська	2017	11,9	1055752	2300
Харківська	2017	6,1	2697598	121548
Херсонська	2017	11,1	1051315	13786
Хмельницька	2017	8,9	1279838	6999
Черкаська	2017	10,2	1225785	12804
Чернівецька	2017	8,4	907411	2470
Чернігівська	2017	11,2	1026745	8704
м,Київ	2017	6,9	2930141	158006
Вінницька	2018	9,9	1568101	11529
Волинська	2018	11,4	1036893	3016
Дніпропетровська	2018	8,0	3218808	75026
Донецька	2018	14,0	4183181	551108
Житомирська	2018	10,4	1225716	7201
Закарпатська	2018	10,0	1257478	3687
Запорізька	2018	9,9	1714503	56057
Івано-Франківська	2018	7,8	1375374	3557
Київська	2018	6,3	1761112	67032
Кіровоградська	2018	11,6	950899	6624
Луганська	2018	15,1	2159818	290801
Львівська	2018	6,9	2525815	11067
Миколаївська	2018	9,6	1136210	8645
Одеська	2018	6,4	2381691	42464
Полтавська	2018	11,2	1407134	25460
Рівненська	2018	9,7	1158974	3258
Сумська	2018	8,7	1087851	11265
Тернопільська	2018	10,4	1049096	2123

Харківська	2018	5,3	2684803	128454
Херсонська	2018	10,3	1042310	14459
Хмельницька	2018	8,4	1269557	6571
Черкаська	2018	9,6	1213357	11288
Чернівецька	2018	7,9	905538	2376
Чернігівська	2018	10,6	1012912	8351
м,Київ	2018	6,2	2942671	168508
Вінницька	2019	9,4	1552905	11037
Волинська	2019	10,6	1033375	3143
Дніпропетровська	2019	7,7	3191562	69425
Донецька	2019	13,6	4148854	492160
Житомирська	2019	9,6	1214202	7124
Закарпатська	2019	9,1	1255296	3363
Запорізька	2019	9,5	1696619	55157
Івано-Франківська	2019	7,2	1370674	3696
Київська	2019	5,9	1774492	58333
Кіровоградська	2019	11,0	939329	6539
Луганська	2019	13,7	2143873	273652
Львівська	2019	6,5	2517053	10610
Миколаївська	2019	9,3	1125479	8136
Одеська	2019	5,9	2378769	35877
Полтавська	2019	10,6	1393708	22604
Рівненська	2019	8,3	1155131	3021
Сумська	2019	7,7	1074833	11102
Тернопільська	2019	10,0	1042287	2117
Харківська	2019	5,0	2667030	130444
Херсонська	2019	9,6	1032777	13629
Хмельницька	2019	8,0	1259704	6028
Черкаська	2019	8,3	1199244	10910
Чернівецька	2019	6,9	903003	2447
Чернігівська	2019	10,2	998520	7237
м,Київ	2019	5,8	2959090	151126
Вінницька	2020	10,7	1538173	11156
Волинська	2020	12,5	1029741	3081
Дніпропетровська	2020	8,6	3161386	70863
Донецька	2020	14,9	4117649	508240
Житомирська	2020	10,9	1202604	7044
Закарпатська	2020	10,6	1252279	3331
Запорізька	2020	10,7	1678320	55872
Івано-Франківська	2020	8,4	1365114	3774
Київська	2020	6,9	1784888	62192
Кіровоградська	2020	12,7	927402	6500
Луганська	2020	15,4	2129414	279573
Львівська	2020	7,6	2505898	10979
Миколаївська	2020	10,7	1114897	8235
Одеська	2020	7,1	2373682	37166
Полтавська	2020	12,0	1380248	22567
Рівненська	2020	9,3	1151091	3035
Сумська	2020	9,4	1061650	11165
Тернопільська	2020	11,5	1035108	2132

Харківська	2020	6,2	2647749	133473
Херсонська	2020	11,3	1023198	14239
Хмельницька	2020	9,9	1249934	6452
Черкаська	2020	9,5	1186163	10798
Чернівецька	2020	8,9	899464	2445
Чернігівська	2020	11,9	984864	7326
м,Київ	2020	6,8	2965255	158327
Вінницька	2021	11,0	1519319	11225
Волинська	2021	12,7	1024376	3094
Дніпропетровська	2021	8,9	3119260	71321
Донецька	2021	15,4	4079826	514982
Житомирська	2021	11,2	1187263	7001
Закарпатська	2021	11,1	1247302	3342
Запорізька	2021	11,1	1652489	56427
Івано-Франківська	2021	8,7	1356466	3902
Київська	2021	7,2	1791805	67210
Кіровоградська	2021	13,2	911920	6538
Луганська	2021	16,0	2112121	285651
Львівська	2021	7,7	2487942	11181
Миколаївська	2021	11,3	1100107	8316
Одеська	2021	7,3	2359749	39058
Полтавська	2021	12,4	1361906	22634
Рівненська	2021	9,6	1145120	2958
Сумська	2021	10,1	1044612	11181
Тернопільська	2021	11,9	1026138	2115
Харківська	2021	6,7	2616398	135580
Херсонська	2021	11,8	1009153	14753
Хмельницька	2021	10,3	1236308	6233
Черкаська	2021	10,1	1169505	10719
Чернівецька	2021	9,3	893511	2345
Чернігівська	2021	12,4	968008	7318
м,Київ	2021	7,1	2957241	165510

Джерело:[23],[28],[29],[6]

Зведена таблиця №5

Регіон	Рік	Частка ВПО	ВРП регіону, млрд. грн.	Густота населення	Площа, км ²
Вінницька	2016	0,90	74,41	60,21	26513
Волинська	2016	0,46	35,74	51,72	20144
Дніпропетровська	2016	2,38	244,48	101,60	31914
Донецька	2016	13,16	137,50	160,45	26517
Житомирська	2016	0,98	47,92	41,70	29832
Закарпатська	2016	0,28	32,39	98,54	12777
Запорізька	2016	5,29	104,32	64,26	27180
Івано-Франківська	2016	0,35	51,40	99,36	13900
Київська	2016	3,30	128,64	61,62	28131
Кіровоградська	2016	1,54	46,02	39,43	24588
Луганська	2016	13,27	31,36	82,46	26684
Львівська	2016	0,48	114,84	116,07	21833
Миколаївська	2016	0,75	57,82	46,92	24598
Одеська	2016	1,79	119,80	71,70	33310
Полтавська	2016	2,09	116,27	49,84	28748
Рівненська	2016	0,28	39,47	57,98	20047
Сумська	2016	1,45	46,29	46,53	23834
Тернопільська	2016	0,24	31,07	76,86	13823
Харківська	2016	7,17	154,87	86,26	31415
Херсонська	2016	1,58	38,74	37,21	28461
Хмельницька	2016	0,54	48,86	62,48	20645
Черкаська	2016	1,12	59,41	59,19	20900
Чернівецька	2016	0,38	21,24	112,26	8097
Чернігівська	2016	0,93	43,36	32,61	31865
м.Київ	2016	5,40	559,14	3475,80	839
Вінницька	2017	0,94	92,29	59,71	26513
Волинська	2017	0,28	51,92	51,61	20144
Дніпропетровська	2017	2,29	313,53	101,23	31914
Донецька	2017	12,81	165,93	159,23	26517
Житомирська	2017	0,59	61,42	41,43	29832
Закарпатська	2017	0,27	43,04	98,49	12777
Запорізька	2017	3,14	130,19	63,70	27180
Івано-Франківська	2017	0,25	63,81	99,19	13900
Київська	2017	3,53	156,83	62,01	28131

Кіровоградська	2017	0,74	52,98	39,08	24588
Луганська	2017	13,60	30,27	81,75	26684
Львівська	2017	0,48	147,31	115,96	21833
Миколаївська	2017	0,73	69,30	46,58	24598
Одеська	2017	1,66	149,39	71,59	33310
Полтавська	2017	1,83	150,54	49,41	28748
Рівненська	2017	0,28	48,80	57,95	20047
Сумська	2017	1,01	56,47	46,13	23834
Тернопільська	2017	0,22	40,72	76,38	13823
Харківська	2017	4,51	187,24	85,87	31415
Херсонська	2017	1,31	47,82	36,94	28461
Хмельницька	2017	0,55	63,81	61,99	20645
Черкаська	2017	1,04	73,07	58,65	20900
Чернівецька	2017	0,27	28,58	112,07	8097
Чернігівська	2017	0,85	56,61	32,22	31865
м,Київ	2017	5,39	699,38	3492,42	839
Вінницька	2018	0,74	111,49	59,14	26513
Волинська	2018	0,29	60,45	51,47	20144
Дніпропетровська	2018	2,33	369,36	100,86	31914
Донецька	2018	13,17	192,16	157,75	26517
Житомирська	2018	0,59	77,10	41,09	29832
Закарпатська	2018	0,29	52,45	98,42	12777
Запорізька	2018	3,27	147,04	63,08	27180
Івано-Франківська	2018	0,26	78,44	98,95	13900
Київська	2018	3,81	198,14	62,60	28131
Кіровоградська	2018	0,70	64,42	38,67	24588
Луганська	2018	13,46	35,20	80,94	26684
Львівська	2018	0,44	177,23	115,69	21833
Миколаївська	2018	0,76	79,90	46,19	24598
Одеська	2018	1,78	173,22	71,50	33310
Полтавська	2018	1,81	174,09	48,95	28748
Рівненська	2018	0,28	56,84	57,81	20047
Сумська	2018	1,04	68,48	45,64	23834
Тернопільська	2018	0,20	49,13	75,89	13823
Харківська	2018	4,78	233,28	85,46	31415
Херсонська	2018	1,39	55,15	36,62	28461
Хмельницька	2018	0,52	75,64	61,49	20645
Черкаська	2018	0,93	93,29	58,06	20900
Чернівецька	2018	0,26	33,91	111,84	8097
Чернігівська	2018	0,82	70,61	31,79	31865
м,Київ	2018	5,73	833,30	3507,36	839

Вінницька	2019	0,71	129,10	58,57	26513
Волинська	2019	0,30	75,64	51,30	20144
Дніпропетровська	2019	2,18	390,33	100,01	31914
Донецька	2019	11,86	204,89	156,46	26517
Житомирська	2019	0,59	85,27	40,70	29832
Закарпатська	2019	0,27	61,33	98,25	12777
Запорізька	2019	3,25	155,16	62,42	27180
Івано-Франківська	2019	0,27	86,68	98,61	13900
Київська	2019	3,29	218,65	63,08	28131
Кіровоградська	2019	0,70	73,07	38,20	24588
Луганська	2019	12,76	40,29	80,34	26684
Львівська	2019	0,42	214,40	115,29	21833
Миколаївська	2019	0,72	92,43	45,75	24598
Одеська	2019	1,51	197,15	71,41	33310
Полтавська	2019	1,62	187,29	48,48	28748
Рівненська	2019	0,26	67,36	57,62	20047
Сумська	2019	1,03	75,83	45,10	23834
Тернопільська	2019	0,20	57,14	75,40	13823
Харківська	2019	4,89	247,59	84,90	31415
Херсонська	2019	1,32	61,94	36,29	28461
Хмельницька	2019	0,48	83,01	61,02	20645
Черкаська	2019	0,91	103,47	57,38	20900
Чернівецька	2019	0,27	41,66	111,52	8097
Чернігівська	2019	0,72	77,98	31,34	31865
м,Київ	2019	5,11	949,57	3526,92	839
Вінницька	2020	0,73	135,87	58,02	26513
Волинська	2020	0,30	77,40	51,12	20144
Дніпропетровська	2020	2,24	398,73	99,06	31914
Донецька	2020	12,34	206,31	155,28	26517
Житомирська	2020	0,59	91,37	40,31	29832
Закарпатська	2020	0,27	62,02	98,01	12777
Запорізька	2020	3,33	167,26	61,75	27180
Івано-Франківська	2020	0,28	90,40	98,21	13900
Київська	2020	3,48	242,41	63,45	28131
Кіровоградська	2020	0,70	75,21	37,72	24588
Луганська	2020	13,13	43,20	79,80	26684
Львівська	2020	0,44	236,25	114,78	21833
Миколаївська	2020	0,74	96,65	45,32	24598
Одеська	2020	1,57	220,24	71,26	33310
Полтавська	2020	1,63	188,42	48,01	28748

Рівненська	2020	0,26	71,90	57,42	20047
Сумська	2020	1,05	80,43	44,54	23834
Тернопільська	2020	0,21	62,66	74,88	13823
Харківська	2020	5,04	257,81	84,28	31415
Херсонська	2020	1,39	68,47	35,95	28461
Хмельницька	2020	0,52	96,38	60,54	20645
Черкаська	2020	0,91	108,82	56,75	20900
Чернівецька	2020	0,27	45,05	111,09	8097
Чернігівська	2020	0,74	84,07	30,91	31865
м,Київ	2020	5,34	1014,69	3534,27	839
Вінницька	2021	0,74	173,53	57,30	26513
Волинська	2021	0,30	92,54	50,85	20144
Дніпропетровська	2021	2,29	582,36	97,74	31914
Донецька	2021	12,62	283,33	153,86	26517
Житомирська	2021	0,59	113,92	39,80	29832
Закарпатська	2021	0,27	75,63	97,62	12777
Запорізька	2021	3,41	228,91	60,80	27180
Івано- Франківська	2021	0,29	119,68	97,59	13900
Київська	2021	3,75	291,52	63,70	28131
Кіровоградська	2021	0,72	99,56	37,09	24588
Луганська	2021	13,52	52,14	79,15	26684
Львівська	2021	0,45	296,18	113,95	21833
Миколаївська	2021	0,76	124,16	44,72	24598
Одеська	2021	1,66	271,67	70,84	33310
Полтавська	2021	1,66	266,69	47,37	28748
Рівненська	2021	0,26	88,86	57,12	20047
Сумська	2021	1,07	105,25	43,83	23834
Тернопільська	2021	0,21	81,49	74,23	13823
Харківська	2021	5,18	319,80	83,28	31415
Херсонська	2021	1,46	88,18	35,46	28461
Хмельницька	2021	0,50	119,88	59,88	20645
Черкаська	2021	0,92	131,15	55,96	20900
Чернівецька	2021	0,26	54,58	110,35	8097
Чернігівська	2021	0,76	113,47	30,38	31865
м,Київ	2021	5,60	1276,38	3524,72	839

Джерело: [23],[28],[29],[6]